

„Non est mortale quod opto „

(Sekr. Peeter van Beeck, 1-1 1-1 1-1)

1-1 1-1 1-1 Schepenbrieven 1637)

BY DE INHULDIGING VAN WUEST-
WEZELS NIEUWE RAADHUIS RICHT
WESALIA 'n PERSTENTOONSTELLING IN.

Wesalia

ORGAAN VAN DEN — — —
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
— — VAN WUESTWEZEL

(DRIEMAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT)

GELEGENHEIDSNUMMER

Eerste Jaargang

1926

N° 3

Oudheidkundige Kring van Wuestwezel.

EERE-VOORZITTERS :

Baron R. de Kerchove d'Exaerde, Burgemeester van Wuestwezel.
Z. E. H. Raeymaekers, pastoor-deken, Esschen.

VOORZITTER : Jos. Van der Jonckheyd, kosten-drukker.

ONDER-VOORZITTER : Arthur Bosschaerts, onderwijzer, Gooreind.

SEKRETARIS : Karel Peeters, gemeentearchivaris.

SCHATBEWAARDER : Frans Verstraelen, onderwijzer.

BESTUURSLEDEN :

Jan Augustijns, Westdoorn.
Jozef Cools, onderwijzer.
Gustaaf Goris, onderwijzer.
Corneel Theuns, Gooreind.
Jozef Van den Zegel, onderwijzer, Achterbroeck.
J. C. Van Hoydonck, houthandelaar.

BESCHERMENDE LEDEN :

Hoogerw. Mgr. Hoppenbrouwers, prelaat van Grimbergen.
Hoogerw. Mgr. S. Le Grelle, huisprelaat van Z. H. den Paus, Bibliotheek van het Vatikaan, Rome.
Gravin L. du Chastel de la Howardries, Hollain.
Petrus Aerden, gemeenteontvanger.
J. Berben-Van Beeck, Gr. Beerstraat, 24, Antwerpen.
Maria Bervoets, onderwijzeres.
J. F. Bevin, Oud-leeraar H. B. S. Bergen op Zoom (Holl.)
Alfons Beyers, Dorp 58.
A. Bogaert, gemeentesekretaris, Borgerhout.
Dr V. Bosschaerts, geneesheer.
Frans Breugelmans, Handelslei.
W. J. J. C. Bijleveld, archivaris, Leiden (Holl.)
E. H. Celens, pastoor, Achterbroeck.
Fr. Collin, Consciencestraat, 13, Antwerpen.
Louis Cools, Handelslei, 67.
Jos. Cosemans, De Beuckerstraat, 8, Antwerpen.
R. Cuvillier, Brantstraat, 27, Antwerpen.
Gustaaf Deckers, Candidaat-Notaris.
E. H. L. De Coster, pastoor-deken, Eeckeren.
E. H. Karel De Decker, onderpastoor, Berlaer.
Wed. Eug. De Graef, Bredabaan, Gooreind.
Baron Fernand de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Jonkvrouw Gwendoline de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Baron Henri de Kerchove d'Exaerde, arrondissementskommissaris, Gent.
Jonkvrouw Marie-Claire de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Jonkvrouw Marie Louise de Kerchove d'Exaerde, Gent.
Baron Thierry de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
J. De Ridder-Van Beeck, Klipveld, 9, Ukkel.
Alf. De Vrin, Edelinckstraat, 24, Antwerpen.
Fernand Donnet, Transvaalstraat, 45, Antwerpen.
E. H. Kanunnik A. Erens, Archivaris Abdij Tongerlo.
E. H. Gagelmans, pastoor, Hulsen (Baelen-Nethe).
Const. Goetstouwers, Calmpthoutsche Steenweg.
E. H. A. Goossenaerts, Legeraalmoezenier, Antwerpen.
Prof. Dr L. Grootaers, hoogleeraar, Leuven.
E. H. Alb. Henderick, leeraar.
Corn. Hens, maalter.

WESALIA

**Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuestwezel.**

ABONNEMENTSPRIJS : 5 fr. per jaar ; Buitenland 10 fr.

Redaktiesekretaris : KAREL PEETERS, Wuestwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25).

Ons Gelegenheidsnummer.

Toen n° 1 van « Wesalia » de wereld introk, een goed half jaar geleden, nam het een plaats in, te midden of naast die talrijke schaar tijdschriften en bladen, die hedendaags verschijnen. Schuchter stond het eerst te kijken te midden dier statige titels en opschriften, maar, omhoog gestuwd door goede vrienden, de leden van den Oudheidkundigen Kring, heeft « Wesalia » het zoover gebracht dat het aan zijn lezers een kijk kan geven van wat er vroeger en 'thans, hier en elders, in onze spraak en in vreemde talen, onder vorm van tijdschrift, want 'n dagblad is ook een tijdschrift, bestond en nog bestaat. En we herhalen ons jaarschrift « Bij de inhuldiging van Wuestwezels nieuwe Raadhuis richt « Wesalia » 'n perstentoonstelling in. »

Alles wat bestaat heeft een geschiedenis. Genoegzaam bekend is de geschiedenis der drukpers : iedereen kent de namen van Gutenberg en Dirk Martens. Minder gekend is de geschiedenis van het nieuwsbladwezen.

Ons geacht medelid, de heer J. P. Dupont, heeft reeds gedurende meer dan een halve eeuw zijn vrije uren besteed aan het verzamelen van oude en vreemde bladen en heeft het zoover gebracht dat zijn verzameling op zichzelf een ware geschiedenis vormt der periodische pers. Heel bereidwillig heeft de heer Dupont zijn verzameling ter beschikking van onzen kring gesteld en het puik ervan wordt tentoongesteld ter gelegenheid van de inhuldiging van het Nieuw Gemeentehuis van Wuestwezel.

Dit gelegenheidsnummer dan, geeft een overzicht over de tentoongestelde bladen. De nota's zijn zoodanig opgesteld en gerangschikt dat de bezoekers dit nummer kunnen gebruiken als leider bij hun bezoek aan de tentoonstelling en dat het tevens een leerrijke herinnering zal blijven aan de eerste groote levensuiting van onzen Kring.

Bij het opmaken van dit overzicht werd getracht zoo trouw en zoo volledig mogelijk een algemeenen kijk te geven over al wat er op gebied van dag- en nieuwsbladwezen bestond of nog bestaat. Bijzondere zorg werd besteed aan de Kempische Afdeeling omdat ze ons meest van al aanbelangt. Het was dan ook onmogelijk op ons gewoon aantal bladzijden te verschijnen. We hebben voor deze gelegenheid een uitzondering gemaakt en den omvang van ons tijdschrift uitgebreid.

We hopen dat onze lezers met belangstelling dit gelegenheidsnummer zullen lezen en het zullen gebruiken als gids bij hun bezoek aan de tentoonstelling, daar het vooral met dit doel werd opgesteld.

Tevens verwachten we dat de leden van den Oudheidkundigen Kring een degelijk gebruik zullen maken van de voordeelen die hun verleend worden bij de inhuldiging van het Nieuw Gemeentehuis en bij de opening der tentoonstelling.

Met de vaste overtuiging dat door het aandurven van dit werk, gesteund door onze lezers en aangemoedigd door de geestelijke en wereldlijke overheden, « Wesalia » beter zal gekend en nog meer zal gewaardeerd worden, sturen we met blijde verwachting dit gelegenheidsnummer de wereld in en roepen we alle bezoekers onzer tentoonstelling een hartelijk welkom toe !

DE REDAKTIE.

DRUKPERS, HIER & OVERAL VERSPREID,
SCHENKT 'T KLEINST BERICHTJE RUCHTBAARHEID.

IS 'T DAGBLAD KEURIG INGERICHT,
VEEL NUT DAN & BESCHAVING STICHT.

Tentoonstelling van Periodische Drukers

ingericht door den

OUDHEIDKUNDIGEN KRING VAN WUESTWEZEL

met medewerking van 't Gemeentebestuur, ter gelegenheid van de

INHULDIGING VAN HET NIEUW GEMEENTEHUIS

op Zondag 8 Augustus 1926.

FEESTWIJZER :

Om 10 ½ uren : Aankomst van den Weledelen Heer, Baron G. Holvoet,
Gouverneur der provincie Antwerpen, en optocht
naar het nieuw Gemeentehuis.

Om 11 ½ uren : **Ontvangst van den Weled. Heer Gouverneur en van de
Overheden.**

Toespraak door Weled. heer Baron Rob. de Kerchove
d'Exaerde, burgemeester van Wuestwezel, en door
den Voorzitter van den Oudheidkundigen Kring.

Opening der Tentoonstelling.

Wandelvoordracht door den heer J. P. Dupont.

Om 4 uren : **Feestzitting**, alleen toegankelijk voor genoodigden en
leden van den Oudheidkundigen Kring.

Spreker : E. H. Dr Floris Prims, archivaris der stad
Antwerpen.

SCHIKKINGEN :

1) De tentoonstelling is toegankelijk : op Zondagen 8, 15 en 22 Augustus,
van 1 tot 6 uren.

op Donderdagen 12 en 19 Augustus,
van 2 tot 4 uren.

2) De inkomprijs is bepaald als volgt : 2 frank op 8, 12 en 19 Augustus ;
1 frank op 15 en 22 Augustus.

N. B. De leden van den Oudheidkundigen Kring genieten eene vermindering van 50 % op vertooning hunner lidkaart.

'N RECHTGEAARD BLAD IS 'N SCHRIJVENDE TOLK
VAN LIEF & GRIEF VAN EIGEN VOLK.

Overzicht

over de tentoongestelde

Nieuwsbladen en Tijdschriften.

I. <i>Kempische Nieuwsbladen en Tijdschriften (1834-1918).</i>	
Arrondissement Turnhout	37
» Antwerpen	42
» Mechelen	44
II. <i>Oude Dagbladpers (XVIIe, XVIIIe en begin XIXe eeuw tot 1830 inbegrepen.</i>	
België	44
Nederland	52
Frankrijk	58
Duitschland en Oostenrijk-Hongarije	60
Engeland	62
Zwitserland	63
Italië — Spanje	63
Portugal	64
Zweden en Denemarken	64
Rusland	65
Luxemburg	65
Buiten Europa	65
III. <i>Hedendaagsche Drukpers.</i>	65
IV. <i>Oorlogsbladen.</i>	66
Frontbladen	66
Bladen voor Verminkten	67
Gevangenen- en Geïnterneerden-Bladen	67
Sluikbladen	67
Luchtpostdienst	68
Opgaaf der Bronnen	69
N. B. Het is wel verstaan dat al de bladen die vernoemd worden in dit overzicht (behoudens enkele uitzonderingen) ten toon gesteld zijn. Wetenswaardigheden betreffende de voornaamste exemplaren zijn vermeld op een aangehechte kaart.	

I. Kempische Nieuwsbladen en Tijdschriften. (1834-1918)

Het is slechts na de Belgische omwenteling van 1830 dat er in onze Antwerpsche Kempen nieuwsbladen gedrukt werden. Vóór dit tijdstip, waren het meestal Antwerpsche en Hollandsche gazetten, welke hier het buitennieuws kenbaar maakten.

Arrondissement Turnhout.

TURNHOUT.

Den 5^{den} Juli van het jaar 1834 verscheen te Turnhout de eerste gazet. Het was « *Het Aankondigingsblad* » dat heden nog bestaat. Het verscheen toen onder de benaming van « *Algemeen Aenkondigingsblad van de Stad en het Arrondissement van Turnhout* ». Te beginnen van 24 October 1835 (2^e Jaarg. N° 43) verschijnt het blad onder den titel van « *Algemeen Nieuws- en Aenkondigingsblad van de stad en het distrikt Turnhout* ». In 1850 verandert de titel in : « *Aenkondigingsblad van Turnhout* » om eindelijk in 1875 kortaf « *Aankondigingsblad* » te worden, titel die totnutoe behouden bleef.

In de maand December 1838 verscheen « *Den Kempenaer, Wekelijksch Staet- en Letterkundig Nieuwsblad* », gedrukt tot in 1857 bij P. J. Delhuvence te Turnhout. Na 1857 werd het uitgegeven door Splichal.

Op 2 Januari 1839 verscheen te Turnhout een blad in de fransche taal « *L'Abeille de la Campine* », Journal politique, industriel et littéraire. Het werd gedrukt bij Glenisson en Van Genechten. Van tijd tot tijd verscheen een vlaamsch mengelwerk. Het nummer van 11 December 1841 (3e Jaarg. N° 50) laat weten dat te beginnen van 1 Januari 1842 het blad voortaan in de vlaamsche taal zal verschijnen onder de benaming van « *De Kempische Bie* », staetkundig,- nieuws- en aankondigingsblad. Verdween op 30 December 1843 (5^e Jaarg. N° 52).

In Juli 1862 verscheen « *Het Landbouwblad der Provincie Antwerpen* » uitgegeven door de Maatschappij van het Noorden. Het verdween in 1895 om zich met « *De Landbode* » van Brussel te versmelten.

Den 3 Januari 1874 verscheen het eerste nummer van « *De Kempen* », Nieuws- en Aankondigingsblad voor de stad en het arron-

dissement Turnhout. Het werd gedrukt bij E. J. van Mol te Lier, maar de Redactie was gevestigd te Turnhout. Het verdedigde de liberale gezindheid en verdween op 29 December 1877, na een bestaan van vier jaren.

In December 1878 werd in Turnhout een klein blad verspreid met name « *Het Spiegeltje* ». Het is gedagteekend van Turnhout, 15 December 1878 en gedrukt te Antwerpen. Het bevat een voorloopig en koddig verslag der Aanstellingszitting van den nieuwen gemeenteraad. Was waarschijnlijk een eenig nummer.

« *De Vrije Turnhouter* », Weekblad voor de Stad en het Arrondissement Turnhout, verscheen van 1880 tot 1887. Maakte deel uit van eene reeks liberale propagandabladen verspreid over gansch het land. Het werd gedrukt te Gent.

« *Kempisch Museum* », Maandschrift gewijd aan Geschiedenis en Oudheden. Oppericht in 1890, door M. van Ballaer-de Chaffoy. Verscheen onregelmatig.

« *De Sterrenhemel* », Legenden voor het Kristen Volk. Geïllustreerd tijdschrift. Het proefnummer draagt voor jaartal 1891. Dit tijdschrift moest verschijnen in wekelijksche afleveringen van 8 bldz., te beginnen van Februari 1892, doch of het eigenlijk verscheen, durven wij niet verzekeren.

« *De Vriend der Natuur* », Populair Wetenschappelijk Tijdschrift. Verscheen op 1 Januari 1893 te Turnhout. Verdween einde 1895.

« *De Waarheid* », Godsdienst, Familie, Eigendom. Verscheen op 14 December 1895. De bijtitel verdwijnt met het nummer van 1 Januari 1902.

« *Weg met de Taksen* », Bescherming, voorrechten, meesterschap, enz. enz. Bijvoegsel aan « *De Waarheid* », N° 56 van 25 Juli 1903.

« *De Bode van het H. Hart van Jesus* ». Maandschrift. Verscheen te Turnhout bij Splichal van af Mei 1895 tot April 1901, daarna bij Mesmaecker te S. Amandsberg-bij-Gent.

« *De Katholieke Kiezer* ». Kiesblad uitgegeven door het Arrondissement Turnhout tijdens den kiesstrijd van 1896. Verdedigde de kandidatuur van Advokaat Lebon tegen die van Graaf de Merode — Westerloo. Eenig nummer.

Op 4 October 1896 verscheen « *Het Kempische Volk* », Katholiek Weekblad voor het Arrondissement Turnhout. Verdween 30 December 1899.

« *Het Kerkklokje* » verschijnende alle Zaterdagen. Het eerste nummer verscheen te Turnhout op 15 November 1902.

« *Het Algemeen Belang van Turnhout* », Katholiek Volksblad. Verscheen ter gelegenheid der gemeentekiezingen van 1903. Verdween met het 18de nummer.

« *Weg met de Taksen* », Orgaan der Misnoegde taksenbetalers. Verschijnt bij gelegenheid en uit noodzakelijkheid. Was de tegenhanger van « *Het Algemeen Belang van Turnhout* » en leverde slechts 2 nummers waarvan het eerste op 1 October 1903 verscheen.

« *Taxandria* », Gedenkschriften van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Kempen. Tweektalig tijdschrift waarvan het nummer 1 in 1903 verscheen.

« *De Voorzienigheidskassen van het Arrondissement Turnhout* ». N° 1, 21 Mei 1904.

« *Hier zijn wij !* ». Reklamtijdschrift verschijnende bij gelegenheid. Aankondigingsblad. N° 1, April 1905.

« *De Kempische Arbeider* ». Orgaan der Christene Vakverenigingen van het Arrondissement Turnhout. N° 1, 4 November 1905.

Ter gelegenheid der Wetgevende Kiezingen van 27 Mei 1905, verschenen te Turnhout de volgende kiesbladen :

1° « *De Kempen* », verschijnt in tijd van kiezingen ; 2 nummers gedagteekend 24 Maart en 12 Mei 1906.

2° « *De Korenaar* », verschijnt als 't Kempenland in gevaar is. 3 Nummers 7 April, 5 en 26 Mei 1906.

3° « *De Stormklok* », uitsluitend opgesteld voor Kristene Menschen. Eenig nummer 21 April 1906.

4° « *Ons Woord* ». De Waarheid is ons wapen ; de Rechtvaardigheid ons doel. Uitgegeven door de Christene Demokraten (Partij Priester Daens), ondersteunde de kandidaten van het cartel, HH. Leurs, Vander Gracht en Minnebo. Eenig nummer zonder aanduiding van datum. Gedrukt bij P. Daens-Mayart, te Aalst.

5° « *De Kempische Boerenbond* ». Ondersteunde de kandidatuur van Seraf. Lambreghts. Zonder aanduiding van nummer, datum of drukker.

« *De Strijd* ». Eenig nummer 2 Juni 1906. Bevatte bemerkingen en bekinnelingen aangaande de kiezing van 27 Mei 1906.

« *De Belgische Molenaar* ». Orgaan voor de Maalderij en Aanverwante vakken. Verscheen voor de eerste maal op 1 Juli 1906.

« *Kempisch Annoncenblad* », Reklamtijdschrift. Volgt op het Reklamblad « *Hier zijn wij !* ».

« *De Muziekbode* », verscheen in October 1909.

« *Plicht en Recht* ». Het 1ste nummer verscheen 1 Januari 1910.

« *De Bezem* », Katholiek Volksblad van Turnhout. Verscheen bij gelegenheid der Wetgevende Kiezingen van 22 Mei 1910.

« *De Volkswil* ». Kiesblad voor het Arrondissement Turnhout. Uitgegeven door de socialistenpartij, bij gelegenheid der Wetgevende Kiezing van 22 Mei 1910.

« *Weekblad van Turnhout en het Arrondissement* ». Zonder naam van drukker. Verscheen 29 October 1911.

« *De Volkswil* ». Kiesblad voor het Arrondissement Turnhout. Opnieuw verschenen bij gelegenheid der kiezing van 27 Mei 1912.

« *Naar de Zege !!* », Kiesblad verscheen op 26 Mei 1912. Eenig nummer.

ARENDONCK.

« *Belga Katholiko* ». Officiël Orgaan van het Belgisch Katholiek Esperantisch Verbond. Verscheen voor 't eerst in 1911.

BAARLE-HERTOG.

« *De Nieuwe School- en Letterbode* ». Verscheen van af 1871.

« *Annalen van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart* ». N^r 1, 1 November 1885.

« *Annales de Notre-Dame du Sacré-Cœur* ». Fransche uitgave van voorgaande.

« *Baarl's Nieuws- en Advertentieblad* ». Weekblad voor Baarle-Nassau-Hertog en omstreken. N^r 1, 2 Juni 1906.

BAELEN OP NEETH.

« *De Baelenaar* » 3 Juni 1905. Werd later verplaatst naar Leopoldsburg waar het verscheen onder den titel van « *De Baelenaar en Gazet van Leopoldsburg* ».

« *Baelen boven* ». Kiesblad uitgegeven bij gelegenheid der gemeentekiezing van October 1895 (Katholieke gezindheid.).

« *Baelen boven* ». *Alles door en Voor het Volk*. Verscheen bij gelegenheid der kiezing van 12 October 1899 (Liberale gezindheid.).

« *Baelen boven* », Kiesblad. Tegenstander van « *Baelen boven* ». *Alles door en voor het Volk*. Gemeentekiezing van 12 October 1899 (Katholieke gezindheid.).

« *Gazet van Baelen* », Katholiek Weekblad. Verscheen voor 't eerst in 1905. Werd gedrukt te Moll.

BEERSSE-BIJ-TURNHOUT.

In 1895 verscheen in deze gemeente « *Le Cornet* », publication musicale périodique. Verdween in 1897.

GHEEL.

Op einde December 1849 verscheen te Gheel een tweetalig blad « *Le Fermier — De Pachter* ». Wij hebben nergens melding zijner verdwijning gevonden.

« *Nieuwsblad van Gheel* ». Verscheen van af 1853.

« *Advertentieblad van Gheel* ». Opgericht in 1869.

« *'t Volksblad* ». Kiesblad dat verscheidene malen verscheen ter gelegenheid der Wetgevende Kiezingen van 27 Mei 1906.

« *'t Volksblad* ». Opnieuw verschenen bij gelegenheid der Kiezingen van Juni 1912.

« *Het Kempenland* » — *Kieslied*. Verschenen in Mei 1906.

HERENTHALS.

« *Het Kempenland* ». Verscheen sedert 1 November 1864.

« *Nieuws- en Advertentieblad van Herenthals* ». Verscheen voor 't eerst den 5 November 1864.

« *Het Land* », *Tijdschrift voor Fraaie Letteren*. Verscheen Januari 1911.

« *De Belgische Diamantbewerker* ». Verscheen 15 October 1911.

« *Gazet van Herenthals* ». Verscheen 29 October 1911.

HERENTHOUT.

« *De Poort der Kempen* ». Verscheen van af einde Mei 1904.

HOOGSTRATEN.

« *De Gazet van Hoogstraten* ». Verscheen van af 13 Augusti 1892.

« *De Kempische Bieman* ». 1ste Nummer, Januari 1904.

MEERHOUT.

« *De Waarheid* ». Verscheen sedert 1869. Verdedigde de liberale gezindheid.

« *De Meerhoutenaar* ». 1ste Nummer, 3 December 1904.

MOLL.

« *Het Annoncenblad van Moll* ». Verscheen sedert 16 Juni 1877. *Gazette van Moll* ». 1ste Nummer, 3 Januari 1885.

« *De Vriend der Leerlingen* » N° 1, 14 Juni 1902. Het n° 2 van 21 Juni verscheen onder de fransche benaming van « *L'Ami des Elèves* ».

« *De Vrede* ». 1ste Nummer, verscheen op 13 Augusti 1904.

« *Radersleven* ». Proefnummer, Mei 1910.

« *De Mollenaar* », vrijzinnig blad. N° 1, 28 Mei 1910.

« *Taalkennis* ». N^r 1, 4 Juni 1911.

RYCKEVORSEL.

« *Gazet van Ryckevorsel* ». N^r 1, 1 Januari 1911.

TONGERLOO.

« *Het H. Misoffer* », Tijdschrift. N^r 1, Januari 1898.

WESTERLOO.

« *De Nethegalm* ». Verscheen van af 1882.

Arrondissement Antwerpen.

BRASSCHAAT.

« *Polder en Kempen* ». N^r 1. Verschijnt sedert 28 Mei 1905.

« *Gazet van Brasschaet* » N^r 1, 29 October 1911.

« *De Werking van de Katholieke Vlaamsche Arrondissementsbonden der Provincie Antwerpen* ». N^r 2, Januari 1914.

BRECHT.

« *Het Nieuwsblad der Kempen & Polders* ». N^r 1, 17 Mei 1884.

« *De Bie* », Maandelijksch Tijdschrift. Verschenen sedert einde 1889.

« *Ons Volksleven* », Antwerpsch-Brabantsch Tijdschrift. Verscheen sedert Januari 1889.

« *Nieuwe Vlaamsche Illustratie* ». N^r 5, 27 October 1895.

« *Le Commerce du Bois. — De Houthandel. — Der Holzhandel* », drietalig blad waarvan het 1ste nummer op 5 November 1904 verscheen.

« *Oudheid en Kunst* », Tijdschrift. Verschijnt sedert 1905.

« *Het Volksgeluk* ». November 1910. (1ste nummer dat voor eigen rekening van den drukker verscheen.)

« *De Grensbode* ». Het Proefnummer verscheen in Februari 1911.

CALMPHOUT.

« *L'Aviculture Pratique* » 1ste Jaarg. N^r 7, 1 Mei 1904.

CAPPELLEN.

« *Pachter Jan van Cappellen* ». Verscheen van 10 Februari 1867 tot 12 December 1869.

« *De Waarheid* » — Maandblad. N^r 1, 10 October 1869.

« *Gazet van Cappellen* ». N^r 1, 29 October 1911.

ECKEREN.

« *Christene School* », Tolk der Christene Onderwijzers. 7^e Jaarg. 1 December 1899.

« *Bijdragen tot de Geschiedenis* ». Verschijnt sedert 1902. Uitgave onderbroken gedurende den oorlog.

« *Notariaal, Nijverheids & Landbouw Annoncenblad* ». Verscheen sedert 6 November 1898.

« *Nieuws en Annoncenblad* ». Is het vervolg van voorgaande.

« *Het Zondagsblad* ». Proefnummer, 31 October 1909.

« *De Polderbode* ». N^r 1, 6 Augustus 1911.

« *De Poldenaar* ». N^r 1, 29 October 1911.

« *De Gazet van Eeckeren* ». N^r 1, 21 Juli 1912.

« *Het Goede Woord* ». Verscheen begin 1914.

Ste MARIABURG-EECKEREN.

« *De Gazet van het Nieuw Kwartier van Eeckeren-Brasschaat* ». N^r 1, 21 Februari 1897.

« *Het Nieuw Kwartier vooruit Eeckeren-Brasschaat* ». N^r 1, 10 April 1898.

« *De Gazet van St Mariaburg Eeckeren-Brasschaat* » 19 Juni 1898 ; heeft « *De Gazet van het Nieuw Kwartier* » opgevolgd.

« *De Eendracht — L'Union* ». Tweetalig Maandblad. N^r 1, Juni 1908.

OOSTMALLE.

« *Het Heidebloemeken* ». N^r 1, 19 November 1911.

« *Het Kempische Volksblad* ». Verscheen sedert 1906.

RANST.

« *Gazet van Ranst* ». N^r 1, 4 Januari 1914.

SANTHOVEN.

« *Nieuwsblad van het Kanton Santhoven* ». Verscheen sedert 1883.

« *De Santhovenaar* ». N^r 1, 8 Maart 1903.

« *De Kempengalm* ». Was denkelijk de opvolger van voorgaande.

WESTMALLE.

« *Het Missiewerk in Belgisch Congoland* ». Verscheen van af Juni 1904.

« *Bulletin Trimestriel de la Fermè-Ecole de Westmalle* ». N° 1

« *Drijmaandelijksch Bulletin der Hoeveschool van Westmalle* ». N^r 1, Januari 1909. Is de vlaamsche uitgave van voorgaande.

« *Maandelijksch Bulletin der Hoeveschool van Westmalle* ». Volgt op voorgaande.

WUESTWEZEL.

(Sterbosch)

« *Het Nieuws van 't Sterbosch* ». Gelegenheidsblaadje verschenen op 17 April 1918.

Arrondissement Mechelen.

BERLAER a/d NEETH.

« *De Aangename Huisbode* ». Maandschrift voor stad en dorp. 1ste Afl., Januari 1898.

« *Gazet van Berlaer* ». Katholiek Weekblad van die Gemeente en het omliggende. Het 1ste nummer verscheen in April 1896.

« *De Huisbode* ». Maandschrift voor Stad en Dorp. N° 1, Januari 1900.

« *Het Blad der Kempen* », onpartijdig Vlaamschgezind Nieuws- en Aankondigingsblad. 1° nummer, 12 October 1902.

« *Gazet van Berlaer* », Katholiek Weekblad, 10 December 1905. Heeft niets gemeens met de « *Gazet van Berlaer* » verschenen in 1896.

« *De Aankondiger van Berlaer* ». 1ste Nummer, 13 Januari 1907 ; voorafgegaan door een proefnummer verschenen op 8 December 1906.

« *Nieuwsblad van Berlaer* ». N° 1, 29 October 1911.

Wij hebben ons bepaald voor hetgeen de Kempische Pers betreft, bij de nieuwsbladen en tijdschriften verschenen tot einde 1918.

II. Oude Dagbladpers.

(XVIIe, XVIIIe en begin XIXe eeuw, tot 1830 inbegrepen.)

BELGIE.

Voor België trekken wij de aandacht der bezoekers op een menigte zeer zeldzame gazetten uit de XVIIe en XVIIIe eeuw, waartusschen de « *Nieuwe Tydinghe* » van Abraham Verhoeven te ANTWERPEN. Dit blad verscheen tot het jaar 1637, wanneer het overging naar den drukker Verdussen en zijn naam wijzigde in « *Gazette. Extraordinarische Posttydingen* » later in « *Gazette van Antwerpen* » welken titel het behield tot zijn ondergang in 1827. Abraham Verhoeven was, zoo niet de eerste, dan toch zeker een der eerste gazetiers van Europa. Vanaf 1605 werd hem door Aartshertogen Albrecht en Isabella, een bijzondere vergunning verleend om zijn blad te laten verschijnen. Dit gebeurde dan ook, maar op onbepaalde tijden, wanneer er iets

belangrijks te melden was. Het is slechts rond 1621 dat de « *Nieuwe Tydinghe* » regelmatig verscheen.

Op 21 December 1792 verscheen het « *Dag-Register van de Provisoire Representanten van het Vrij ende Souvereyn Volk van Antwerpen* ». De volledige verzameling bestaat uit 19 nummers, waarvan het laatste op 31 Maart 1793 verscheen.

Tusschen de andere Antwerpsche bladen kunnen wij nog melden : « *Feuille d'Annonces d'Anvers — Bekendmaekingsblad van Antwerpen* » het volgde op de « *Antwerpsche Gazette* » en verscheen van 1810 tot 1813, toen den uitgever P. J. Janssens het overliet aan Lepointevin de la Croix, die het den oorspronkelijken titel terug gaf, doch met een franschen bijtitel. « *Antwerpsche Gazette* » uitgegeven van 1813 tot 1827 door Lepointevin de la Croix, was de voortzetting van de « *Feuille d'Annonces d'Anvers* ».

« *Gazette Het Antwerpsch Nieuws-Blad* » verscheen slechts tot in 1810. « *Journal du Commerce d'Anvers* », opgericht in 1802, hield zich uitsluitend met handelszaken bezig en werd in 1810, bij prefectoraal decreet in nieuwsblad herschapen. « *Gazette van Brabant* », werd in 1814 door Vander Varent met toelating van Generaal Carnot begonnen en daarna met goedkeuring van de Commissarissen der bondgenooten voortgezet. Het tweede « *Antwerpsch Nieuwsblad* » stamt van deze gazet af.

« *Journal du Département des Deux-Nèthes* », verscheen in 1814 door J. Jouan den 1° Januari 1811 en verscheen ook onder de benaming van « *Journal de la Province d'Anvers* ». Het was het eerste blad dat te Antwerpen dagelijks verscheen en was vóór de omwenteling van 1830 het voornaamste der stad. Het had toen als opsteller de heer Peseux, een Franschman doch die zich geheel aan de Antwerpsche belangen wijdde ; verdween, volgens onze meening rond 1883.

« *Journal du Departement des Deux-Nèthes* », verscheen in 1814 en 1815 en had het monopolie van al het keizerlijk en stedelijk nieuws.

« *Journal du Commerce des Pays-Bas* » verscheen sedert 1 Januari 1822, het was toen een zuivere handelscourant, die eerst na de belgische omwenteling een politieke kleur kreeg. Daags na het bombardement van 1830 sprak het een banvloek tegen de Nassau's uit, hetgeen niet verhinderde dat het zich in 1831 onder de Oranje-bannier schaarde ; maar om konsekvent te schijnen, wijzigde het zijn titel in « *Journal du Commerce d'Anvers* ». Verdween voor goed in 1853.

« *Antwerpsch Nieuwsblad* » verscheen driemaal per week sedert 31 Mei 1814, van 1 Sept. 1821 tot 16 Maart 1824 droeg het den titel

van « *Correspondentie der Schelde* ». In de eerste jaren na de omwenteling genoot het tamelijk veel bijval en kreeg in 1840 oorlof om zich « *Provinciaal Antwerpsch Nieuwsblad* » te noemen. Verdween in Mei 1853.

« *Journal Constitutionnel, Commercial & Littéraire de la Province d'Anvers* » werd opgericht door L. S. B. Thivars, een fransch uitwijkeling. Dit blad is vermeld tusschen de jaren 1816 en 1822.

« *Postrijder ofte Gazette van Antwerpen* » verscheen sedert 4 Januari 1819. Gedurende de Nederlandsche Regeering had dit blad het soms erg te verduren en zag zelfs zijn opsteller Schuyten, die echter niet meer dan een drukkersgezel was, gevangen nemen. De « *Postrijder* » verdween in het voorjaar van 1852 om zich met het « *Handelsblad van Antwerpen* » te versmelten.

« *L'Echo d'Anvers* » moest op 15 Juni 1829, bij Ratinckx alle dagen, zon- en feestdagen uitgezonderd, verschijnen. Wij zagen er echter nooit meer dan het prospectus van.

« *De Antwerpenaer* » opgericht 1 October 1828. Eenige politieke leiders die den « *Postrijder* » en het « *Nieuwsblad* » te lauw vonden, stichtten dit blad. Zij lieten het echter weldra aan zijn eigen krachten en aan die van den drukker over en, na eenige jaren sukkelen, werd het in 1846 met het « *Handelsblad* » versmolten.

Te MECHELEN liet de drukker J. F. Van der Elst op 3 Januari 1773 het eerste nummer verschijnen van het « *Wekelijks Bericht voor de Stadt ende Provincie van Mechelen* ». In 1778 (N^r 1 van Januari) krijgt het blad den titel van « *Wekelijks Bericht voor de Provincie Mechelen* ». Op 7 Januari 1798 verscheen het onder de benaming « *Wekelijks Bericht voor het Kanton Mechelen* ». Op klacht van hoogerhand werden de persen van den uitgever verzegeld en de uitgave voor 6 maanden opgeschorst. Op 5 Mei 1799 verscheen het opnieuw maar onder den titel van « *Den Aenkondiger van het Canton Mechelen ende omliggende Plaetsen* » maar moest van toen af zich bepalen bij aankondigingen van officieele berichten. Nieuwstijdingen moesten weggelaten worden. Een nieuwe verandering van titel ontstond met het nummer van 5 Vendemiaire jaar X der Fr. Rep. hij luidde nu « *Den Aenkondiger van het Arrondissement van Mechelen ende omliggende Plaetsen* ». Het blad verdween met het nummer 16 van 19 April 1857, na een bestaan van 85 jaren.

« *L'Indicateur Intéressant ou l'Ami de l'Humanité* », gedrukt bij P. J. Hanicq te Mechelen. In zijn werk « *Opzoekingen betrekkelijk de Mechelsche Drukpers van 1773 tot 1900 (Dagbladen en Tijdschriften)* » zegt M. Ed. Van Doeselaer, dat, niettegenstaande zijne op-

zoekingen, hij zich het nummer 1 niet heeft kunnen aanschaffen. Een nummer slechts heeft hij aangetroffen in de verzameling van M. J. P. Dupont te Antwerpen. « Ons steunende op dit nummer », zegt hij, kunnen wij zeggen dat dit tijdschrift zich bijzonder bezig hield met rechtsgeleerdheid, geneeskunde, letterkunde en kunst. Een gedeelte was nochtans voorbehouden aan handel en politieke gebeurtenissen. Moet rond 1783 voor 't eerst verschenen zijn.

« *Le Courier de l'Escaut* » verscheen van 3 Januari 1785 tot einde 1789 en werd opgevolgd door « *Le Courier Belgique avec permission des Etats de la Province de Malines* » die verscheen in December 1789 om in Maart 1799 te verdwijnen. Op « *Courier Belgique* » volgde « *Le Courier des Départements Réunis* » die van 22 Maart 1799 tot September 1800 verscheen en die op zijn beurt werd opgevolgd door de « *Gazette de Malines* » die in Januari 1801 ophield te verschijnen.

Op 17 Februari 1801 verschijnt het 1e nummer van « *Annonces et Nouvelles Politiques par le Citoyen G. J. Goffin* ». Met het n° 50 verdwijnt de naam van G. J. Goffin. Op 20 December 1809 verschijnt het blad onder den titel van « *Gazette de Malines* » dien het gedragen heeft totdat het keizerlijk decreet van 3 Augustus 1810 beval, dat in elk Departement slechts één dagblad zou bestaan, waardoor ook 'le « *Gazette de Malines* » moest ophouden te verschijnen. Bij de komst der verbonden troepen herleefde het echter weder (7 Febr. 1814) en hernam zijn ouden titel van « *Courier de Belgique* » zesmaal per week verschijnende ; vanaf 2 Januari 1817 verscheen het slechts tweemaal per week en den 30e Maart 1819 hield het, wegens gebrek aan lezers, voor goed op.

Voor BRUSSEL treffen wij aan de « *Relations véritables* » opgericht door Jan Mommaert, drukker van de Staten van Brabant. Verscheen van 1649 tot 1652 onder de benaming van « *Le Courier véritable des Pays-Bas* ». In 1652 veranderde de titel in « *Relations Véritables* » daarna (1741) in « *Gazette de Bruxelles* » en eindelijk (1759) in « *Gazette des Pays-Bas* ». Verdween in 1791. Het was het oudste blad, dat na de « *Nieuwe Tydinghe* » in België verscheen.

Na de « *Relations Véritables* » is een der Oudste Brusselsche Nieuwsbladen de « *Annonces et Avis divers des Pays-Bas Autrichiens* ». Dit blad, waarvan verscheidene exemplaren zijn tentoongesteld, werd opgericht in 1760 en heeft gedurende vele jaren bestaan. In 1778 verkorte het zijn naam en hiet dan « *Annonces et Avis divers* ». Eenige jaren later verscheen het onder den titel « *Annonces et Avis divers de Bruxelles* ». Omstreeks 1809 kreeg het weer een anderen titel : « *Journal Judiciaire du Département de la Dyle et Feuilleton* ».

d'Annonces et Avis divers». De «*Petites Affiches de Bruxelles*» in 1816 begonnen en sindsdien regelmatig uitgegeven, kunnen als een vervolg op voorgaande beschouwd worden.

Tusschen de vorige nieuwsbladen, die vóór de Fransche overheersching in de hoofdstad verschenen, dienen nog vermeld: de «*Esprit des Gazettes*» dat in 1780 te Leuven door Urban werd opgericht en later naar Brussel werd overgebracht, waar het tot 1796 geregeld eenmaal per week verscheen. In hetzelfde jaar neemt het den titel aan van «*L'Echo des feuilles politiques et littéraires ci-devant Esprit des Gazettes*» en verschijnt 3 maal per week. «*Den Waeren Vaderlander*» wekelijksch blad, verscheen van 26 Oogst tot 25 November 1790. «*Le Rapporteur*» die van 1797 tot 1799 driemaal per week, eerst te St Joost-ten-Noode, later te Brussel werd uitgegeven. «*L'Ami des Belges*» die van 14 Mei tot 13 Juli 1790 verscheen en toen vervangen werd door «*Le vrai Brabançon*» die in 1792 verdween. «*La Feuille comme il n'y en a pas*» opgericht in 1790 en waarvan slechts 3 nummers verschenen.

Gedurende de Fransche overheersching verschenen te Brussel: «*Journal General de la Guerre*» van 1792 tot 1794, «*Journal de la Société des Amis de la Liberté et de l'Egalité*» van 18 Nov. 1792 tot 20 Maart 1793, «*Le Républicain du Nord*» van 5 Nov. 1795 tot 18 Juni 1798, in strengen Fransch-republikeinschen geest opgesteld. Benevens «*L'Impartial Européen*» treffen wij nog aan «*L'Impartial Bruxellois ou Feuille du Soir*», «*Den Onpartydigen Brusselaer*», de «*Brusselschen Courier*», de «*Courier de Bruxelles*», «*L'Etoile de Bruxelles, journal du Soir*», «*Le Compileur*» van 1798 tot 1810 en meer andere. Om te eindigen vermelden wij nog een uiterst zeldzaam blad, «*Journal de Bruxelles, dédié à la Nation*» dat verscheen in 1793 en door A. Warzée in zijn werk «*Essai Historique et Critique sur les Journaux Belges*» niet vermeld wordt.

Gedurende Het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden ontstonden nog talrijke Nieuwsbladen in de Hoofdstad, waarvan de bijzonderste waren: «*Le Libéral*» opgericht 12 November 1816. «*Le vrai Libéral*» waarvan het eerste nummer op 1 Maart 1817 verscheen. De «*Algemeene Nederlandsche Courant* — *Gazette Générale des Pays-Bas*» hetwelk op 1 October 1818 verdween om vervangen te worden door «*Journal général des Pays-Bas*» en tal van andere bladen, waartusschen «*Le Courier des Pays-Bas*» in Augustus 1821 opgericht, «*Le Surveillant*», «*Journal de la Belgique*», «*Le Flambeau*», «*L'Ami du Roi et de la Patrie*», «*Le Belge*», «*Le Constitutionnel des Pays-Bas*», «*Le vrai Patriote*», enz. enz.

De eerste gazet die te LEUVEN verscheen, was het « *Wekelijks Nieuws uit Loven* ». Zij heeft bestaan van 1773 tot 1788. Later verschenen : het « *Lovens Nieuws* » van 7 Juli 1782 tot 8 Juni 1786, « *Het Algemeyn Nieuws Blad* » 1785 tot 1789, « *Den Spectateur Universeel* » (1789-1794), « *Le Spectateur Universel* » — *Gazette Patriot-Brabançonne* 1^e nummer, verscheen op 16 December 1789 verdween in Februari 1790 en eindelijk het « *Journal politique et d'Annonces de Louvain* », dat in 1814 werd opgericht en in 1829 en 1830 een hevige oppositie tegen de regeering voerde.

GENT. De stichting van de « *Gazette van Gent* » schijnt tot aan het jaar 1667 op te klimmen, te oordeelen naar de verzameling, die in de Gentsche Universiteitsbibliotheek bewaard wordt. Wij gelooven dat het blad « *Gentsche Posttydinghen* » uitgegeven door Maximiliaan Graat (stadsdrukker) in 1670, de eerste titel en ook de oorsprong is van de « *Gazette van Gent* » en dat bovengemelde M. Graat, oudste gazetier van Gent er de eerste uitgever van was. Het blad verschijnt heden nog en is de Nestor der Belgische nieuwsbladen. Den 1ⁿ Januari 1867 gaf de uitgever, ter viering van het 200-jarig bestaan der gazet een nadruk van het oudste aanwezige nummer (van 8 Sept. 1667) uit.

Buiten verscheidene andere bladen verscheen te Gent in 1795 « *De Sysse-Panne ofte den Estaminé der Ouderlingen* » een eigenaardig blaadje dat meermaals in de week moest verschenen zijn. Inlichtingen nopens dit blad hebben wij echter nergens aangetroffen.

Het sedert 1798 te Gent in de Fransche taal verschijnende « *Journal de Gand* », waarvan Houdin tot 1830 uitgever was, was vooral bekend om de vervolgingen, die het vanwege de regeering te verduren had. Van 1820 tot 1829 werden de schrijvers van verschillende artikels herhaaldelijk tot boeten of gevangenisstraf veroordeeld. In 1831 veranderde het blad zijn titel in « *Messenger de Gand* » waaraan in 1840 de woorden « *et des Pays-Bas* » werden toegevoegd. Het was in den tijd der Belgische omwenteling en eenige jaren daarna een der voornaamste organen van de ministerieele pers. In 1811 (17 Dec.) verscheen het eerste nummer van « *Journal du Département de l'Escaut* ». Het was een tweetalig blad, dat verdween na een kortstondig bestaan van omtrent 2 jaren.

In 1826 werd « *Le Catholique des Pays-Bas* » opgericht. Het was een der bladen die door zijn tegenkanting en zijn vrijpostigheid het meest heeft bijgedragen tot de omwenteling van 1830. H.H. Ad. Bartels, Kanunnik J. J. De Smet, Leon Buquet, Coomans s^r en Becq waren de bijzonderste opstellers. Op 4 October 1830 nam het blad

de benaming aan van « *Journal des Flandres* » hetwelk dagelijks verscheen en rond 1844 voor goed verdween. Den 16ⁿ October 1829 werd « *Den Vaderlander* » opgericht door de uitgevers van « *Le Catholique des Bays-Bas* ». Was zeer verspreid over het Vlaamsche land en verscheen nog in 1844.

Te BRUGGE verscheen in 1792 en 1793 het « *Vaderlands Nieuws-Blad* » zeer republikeinsch getint, alsook de « *Journal de la Lys* » opgericht rond 1803 en de « *Gazette van de Provincie West-Vlaenderen en der Stad Brugge* » waarvan de uitgave werd toegelaten door Koninklijk besluit van 27 Oct. 1814. Te beginnen van 19 December 1814 tot 12 Juni 1816 verscheen te KORTRIJK de « *Gazette van Kortrijk* ». In deze stad verscheen ook rond einde 1811 de « *Feuille d'Affiches, Annonces et Avis divers de Courtrai* ».

Een uiterst zeldzaam blad is voorzeker « *L'Eclaireur Britannique* ». Het was een sluikblad waarvan het n° 3 te BERGEN verscheen, zonder aanduiding van stad, drukker of periodiciteit. Zulk verzuim liet zich goed begrijpen voor een blad dat rechtstreeks de ondernemingen der Fransche opstandelingen bestreed. Het nummer dat wij tentoonstellen verscheen na 14 Februari 1793 en betreft voornamelijk de stad Bergen. Het werd in het geheim gedrukt zonder dat men ooit den naam van den drukker heeft kunnen ontdekken. M. Mathieu in zijn werk « *Les Journaux Montois* » schrijft o.m. : slechts 2 exemplaren van dit zeer zeldzaam blad zijn ons bekend : Het eene berust in het « *Institut International de Bibliographie* » te Brussel, het andere in de verzameling van M. J. P. Dupont te Antwerpen.

Een ander zeldzaam blaadje dat te Bergen verscheen is de « *Recueil Municipal* ». Volgens M. Matthieu is er slechts één exemplaar van bekend. Zelfs de stad Bergen bezit het in haar stedelijke archieven niet. Benevens die twee hooger vermelde bladen verschenen nog te Bergen de « *Memorial du Département de Jemape* » van 24 Juli 1807 tot einde 1811, de « *Journal du Département de Jemape* » van 3 Januari 1812 tot 6 Oct. 1815, de « *Journal de la Province de Hainaut* » van 10 Oct. 1815 tot 4 Jan. 1831, « *Le Dragon* » van 9 Juli 1825 tot 31 Maart 1827 en eenige andere van hetzelfde tijdvak.

Te DOORNIK zag sedert 1804 « *Feuille de Tournai* » het licht. Meldenswaard is ook « *L'Observateur Belgique* » die in deze stad verscheen in 1789 en 1790.

Als eerste gazet die te LUIK werd uitgegeven kunnen wij bijna met zekerheid vermelden de « *Gazette de Liège avec privilège* ». Zij verscheen rond 1688 en verdween den 27 Juli 1794. De juiste datum harer stichting is ons nochtans onbekend en geen enkel schrijver is

het daaromtrent eens. Het was het officieel blad van het toenmalig Bisschoppelijk Prinsdom Luik en werd gedrukt bij Ev. Kints. De meeste nummers waren versierd met de wapens van het Prins-Bisdom, dragende in het midden het wapenschild van den regeerenden prins. In het begin der 18e eeuw verscheen te Luik « *L'Elite des Nouvelles* » en « *Le Recueil des Nouvelles* », de « *Gazette de Liège du Citoyen J. F. Desoer* » die van 1759 tot 1810 onder die benaming verscheen — van 1811 tot 1813 veranderde de titel in « *Journal du Département de l'Ourte* », in 1814 in « *Journal de Liège et de la Province de Liège* » om eindelijk in 1816 « *Journal de la Province de Liège* » te worden. Sedert 1831 tot heden verschijnt het blad onder den titel van « *Journal de Liège et de la Province* ».

Vanaf 1 Februari tot December 1777 verscheen « *La Feuille sans titre* ». Bij het verschijnen van het eerste nummer geeft de uitgever de reden op die hem noopte het blad onder die benaming te doen verschijnen. « Ten gevolge, zegt hij, der ontelbare menigte Nieuwsbladen die op de oppervlakte van den aardbodem verschijnen, is men niet weinig verlegen den titel te vinden voor een blad, dat men zinnens is te stichten. Het is om deze reden dat wij het zonder titel de wereld inzenden.

Van 1 Nov. 1784 tot 31 Maart 1785 verscheen « *Le Feuille du Jour, ou « Journal Général de l'Europe* » hetwelk verdween rond 1790.

Van de Luiksche couranten, die onmiddellijk vóór en gedurende de Fransche overheersching verschenen, dienen nog vermeld : « *Journal Patriotique* » (1789-1790), « *Gazette National Liégeoise* » (1792-1795) « *Feuille Nationale Liégeoise, Française et Belgique* » (1792 en 1793), « *La Tribune Publique du Département de l'Ourte* » (1789) « *Le Troubadour Liégeois de Henri Delloye* » (1795-1798). Dit laatste blad verscheen onder verschillende benamingen. (Henri Delloye was een eigenaardig en weinig goed befaamd mensch. Hij had veel gereisd en verbleef opvolgens te Bordeaux, Nantes en Reims. Het schijnt dat het in deze laatste stad was dat hij op 4ⁿ April 1795 de uitgave zijner vermaarde gazet, de « *Troubadour Liégeois* » begon.)

Van 22 September 1794 tot 1824 verscheen de « *Gazette de Liège de J. A. Latour* ». Gedurende het Keizerrijk verschenen vervolgens : « *Feuilles d'Annonces du Département de l'Ourte* » (1811-1813), « *Gazette de Liège, Affiches, Annonces et Avis divers* » (1814-1824), « *Affiches, Annonces et Avis divers* » (1812-1814) en meer andere bladen.

Onder de Hollandsche regeering stippen wij aan : « *Mercure-Surveillant* » (1816.), « *Le Courrier de la Meuse* » (1820-1840),

« *Feuille Universelle d'Annonces* » (1822), « *Mathieu Laensbergh* » (1824-1841), « *Le Politique Municipal, Provincial et National* » (1829-1841), die op de « *Mathieu Laensbergh* » volgde.

Te HERVE, een stadje bij Verviers, verscheen van 2 Juni 1785 tot 26 Oogst 1792 « *Journal général de l'Europe* », van 4 Nov. 1786 tot 29 Dec. 1787, de « *Annonces Générales de l'Europe* », in 1788 de « *Annonces, Articles et Avis divers* », van 2 April tot 18 Dec. 1788 de « *Courrier du Danube* » en in 1789 de « *Ephémérides de l'Humanité* ».

Op 3 April 1830 werd te HOEI (Provincie Luik) het eerste nummer uitgegeven van « *Le Voleur Hutois* » die op 30 Juni van hetzelfde jaar zijn uitgave staakte.

Te TIGNY-bij-Luik verschenen « *Journal de ce qui s'est passé à Liège et à Spa* » (1787) en « *L'Avant-Coureur* » (1789). Eindelijk te VERVIERS kunnen wij nog melden « *Journal de la ville et du district de Verviers* » opgericht 24 Sept. 1818 en eenigen tijd nadien verschenen onder den titel van « *Journal de Verviers et du District* ».

Rond 1779 werd te MAESEYCK (Prov. Limburg) het « *Historisch en Letterkundig Dag-Register* » uitgegeven. Het verscheen den 1ⁿ en 15ⁿ van iedere maand.

Te BOUILLON (Prov. Luxemburg) verschenen o.m. « *Journal Politique* » van 1764 tot 1793 en de « *Gazette Salulaire* » die rond 1785 moet opgericht zijn.

Te NAMEN verscheen in 1803 de « *Gazette de Sambre et Meuse* » van 1809 tot 1829 het « *Mémorial Administratif et Journal d'Annonces* », van 1809 tot 1814 « *Feuille d'Affiches, Annonces et Avis divers* » en te beginnen van 28 Juni 1829 tot 10 Januari 1833, de « *Courrier de la Sambre* ».

NEDERLAND.

Wij hebben de oude Nederlandsche Pers verdeeld in 3 tijdperken. Het eerste loopt van den aanvang der geregeld verschijnende gedrukte nieuwstijdingen, dus vanaf de 17^e eeuw, tot aan het laatste gedeelte der 18^e eeuw. Het tweede begint met 1780, toen de staatkundige gebeurtenissen en de ruimere deelneming van het geheele volk daaraan een nieuw en opgewekter leven voor de couranten schiep. Dit veelbewogen tijdperk eindigt op het laatst van 1813 en in 't begin van 1814. De herleving van het zelfstandig volksbestaan in Nederland bracht toen wederom wijziging in het leven der courant, zoodat wij

het derde tijdperk aanvangen met 1814 om dat af te sluiten met 1830. (Einde van het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden.)

1^e Tijdperk (van den aanvang tot 1780)

Evenals er in de 17^e en 18^e eeuwen in Nederland tal van boekwerken in de Fransche taal werden uitgegeven, verschenen er in de hoofdsteden ook Fransche couranten, meest geschreven door uitgeweken protestanten die zich aldaar gevestigd hadden. De geschiedschrijver der Fransche Dagbladpers, Hatin, heeft uitsluitend aan deze op Nederlandschen bodem verschenen Fransche bladen een zeer interessante studie gewijd, die in een fraai boekdeel de lotgevallen en bibliographische bijzonderheden daarvan omvat. Wij stellen hier eene kleine reeks van die zeldzame bladen ten toon.

De meest bekende en vermaardste van in Nederland verschenen Fransche couranten is voorzeker de « *Gazette de Leide* ». Dezen naam, waaronder dit blad algemeen bekend stond, heeft ze echter nooit als titel gevoerd. Het eerste opschrift luidde : *Traduction libre des Gazettes Flamandes et autres*. Het oudst bekende nummer is van 5 October 1677 en het laatste van 8 Juni 1679. Van 8 Juni 1679 tot einde September 1680 werd de uitgave gestaakt. Op 1 October 1680 verscheen zij opnieuw maar toen was de naam geworden « *Nouvelles extraordinaires de divers endroits* ». Onder dien titel heeft de gazet langer dan een eeuw haar schoonste lauweren, wegens haar onpartijdigheid en nauwkeurigheid, behaald, zoowel in binnen- als in buitenland. Van af 11 Mei 1798 tot 5 October 1804 verscheen het blad onder den titel van « *Nouvelles Politiques publiées à Leyde* » en van 23 October 1804 tot 6 October 1809 ging de Gazette in eigendom over aan het Gouvernement, en werd op bevel van Koning Lodewijk naar Amsterdam verplaatst, waar zij nog slechts korten tijd heeft bestaan.

Rond 1689 moet er te 's Gravenhage « *Avis Extraordinaires de divers Lieux* » verschenen zijn. Ons nummer draagt als dagteekening. 12 Oogst 1689 en geeft eenige oorlogsberichten uit Weenen, Mainz, Frankfort, Kortrijk en Keulen. Meerdere inlichtingen omtrent dit blad zijn ons onbekend.

In September 1687 verscheen te Rotterdam bij Reinier Leers, een driemaandelijksch tijdschrift, « *Histoire des Ouvrages des Savans* ». Het werd opgesteld door H. Basnage de Beauval, rechtsgeleerde. Eug. Hatin in zijn werk : « *Les Gazettes de Hollande* » zegt dat het

een der beste fransche letterkundige tijdschriften was dat in den vreemde verscheen. Verdween rond Juni 1709.

Van 1686 tot 1782 verscheen te 's Gravenhage bij Henry Van Bulderen de « *Mercur Historique et Politique* » ; volgens Hatin, een der belangrijkste tijdschriften van dien tijd.

Rond 1689 verscheen te 's Gravenhage « *La Quintessence des Nouvelles Politiques, Historiques, Critiques, Morales & Galantes* » formaat agenda en slechts langs eene zijde gedrukt. Het was een satiriek blad dat zeer vijandig gezind was tegenover Lodewijk XIV. (Zeer zeldzaam).

« *L'Esprit des Cours de l'Europe* ». Verscheen te Amsterdam van Juni 1699 tot April 1710. De uitgave werd verboden in 1701, doch weinigen tijd daarna verscheen het opnieuw onder den titel van « *Nouvelles des Cours de l'Europe* ».

Te Amsterdam verscheen insgelijks rond Maart 1689 een letterkundig tijdschrift « *Nouvelles de la République des Lettres* » uitgegeven door Henry Desbordes & Daniel Pain. Het verdween met Juni 1708.

Le Magazin, des Evénemens de toutes sortes, passez, présents, & futurs, &a, &a, &a 23 Oct. 1741. Werd uitgegeven door Rousset de Missy die tevens ook opsteller was van de « *Mercur Historique* » en van de « *Quintessence des Nouvelles* » verscheen in 1741 en 1742 en werd in 1743 opgevolgd door « *L'Epilogueur Politique Galant & Critique* », die voor 't eerst in het licht kwam in 1743 om in 1745 te verdwijnen.

« *La Bagatelle* » moet rond 1719 te Amsterdam verschenen zijn. Wij hebben nergens dit blad vermeld gezien.

« *Journal Britannique* » door M. Maty. Verscheen te 's Gravenhage van 1750 tot 1757.

Te Utrecht verscheen van af 1710 tot 1787 de « *Gazette d'Utrecht avec privilège exclusif* ». Het is het eerste blad dat begonnen is met soms een bijvoegsel te geven. Volgens Eug. Hatin (Les Gazettes de Hollande et la Presse Clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles) is dit blad zeer zeldzaam.

Rond 1781 verscheen te Amsterdam « *Le Politique Hollandais* » waar wij nochtans nergens melding van gevonden hebben.

Wij komen nu aan de eigenlijke Nederlandsche couranten, 't is te zeggen aan diegene, die uitsluitend in het Nederlandsch verschenen.

Tijdens de tentoonstelling te Amsterdam in 1895 heeft men een herdruk uitgegeven van één nummer der zoogezegde « *Oud-Amsterdamsche Courant* » van Broer Jansz, die zich noemde « out courantier in 't Leger van Zijn Princelycke Excellentie. » Het bevat het « *Verhael*

vanden doot des Advocaets van Hollant (Johan van Olden-Barnevelt) hoe hy op den 13, Mey 1619, inden Haghe onthooft is, also ick 't selve gesien hebbe. » Broer Jansz was waarschijnlijk de eerste courantier in Nederland. Men is zelfs geneigd te gelooven, dat hij reeds nieuws-tijdingen uitgaf op vaste en bepaalde dagen. Broer Jansz en Abraham Verhoeven zouden bijgevolg de eerste gazetiers van Europa zijn. Tusschen de Amsterdamsche en Antwerpsche couranten bestaat nochtans een merkelijk verschil. Die van Verhoeven zijn in klein kwarto formaat, en 8 blz. groot, terwijl die van Broer Jansz, een half vel klein folio-formaat beslaan en in twee kolommen gedrukt zijn. Wat den vorm aangaat, stond de laatste dus reeds van 't begin af op veel moderner standpunt. De inhoud herinnert bij beiden nog langen tijd aan de geschreven nieuws-maren van vroeger : hij bestaat grootendeels uit brieven door vaste correspondenten, meest uit het buitenland, geschreven.

De eerste Haarlemsche courant van 8 Jan. 1656 waarvan op haar tweede eeuwfeest in 1856 de toenmalige uitgevers een con-terfeitsel met dezelfde typensoort gedrukt, lieten vervaardigen en ver-spreiden, had tot opschrift « *Weekelycke Courante van Europa* ». In 1659 draagt het blad den titel van « *Haerlemse Dingsdaeghse Courant* ». De opgang die deze courant maakte gaf aanleiding tot nadruksels waardoor de uitgever zich in 1664 verplicht zag aan het hoofd van zijn blad het woordje « *Oprechte* » bij den titel te voegen en het stadswapen er boven op te plaatsen, daarmede willende aan- duiden dat zijn courant de eenige ware was die te Haarlem werd uitgegeven. Tot Juni 1667 verscheen zij slechts 2 maal in de week, doch toen werd er een derde editie aan toegevoegd.

Tusschen 1672 en 1677 verscheen voor het eerst bij Casparus Commelin te Amsterdam de « *Amsterdamsche Courant* ». Droeg bij zijn ontstaan den titel van « *Amsterdamsche Saturdaegse Courant* ». Kort na 1682 verscheen aan het hoofd van het blad het Amsterdamsche wapen. Het was steeds een der Amsterdamsche bladen die het meest gelezen en verspreid waren. Heeft in 1882 opgehouden te verschijnen om zich met het « *Algemeen Handelsblad* » te versmelten.

Van 1697 tot 1699 verscheen de « *Haegse Mercurius* » en werd uitgegeven door H. Doedyns. Is zeer zeldzaam.

In het begin van 1718 zien wij te 's Gravenhage verschijnen : « *De Mensch Ontmaskert* ». Dit blad is niet vermeld door R. Vander Meulen in zijn werk « *De Courant* ». Ons nummer is gedagteekend van 23 Mei 1718.

Te Amsterdam zien wij opvolgentlijk verschijnen : « *Amsterdam-*

sche Argus » (1718) ; « *Amsterdamsche Hermes* » (1720) ; « *De Herboore Oudheid of Europa in 't Nieuw, door Zamenspraaken verhandelt tusschen Socrates en Xantippe* » (1724), een blad dat wij nergens hebben aangetroffen ; « *Arlequin-Distelateur of de Overgehaalde Nouvelles* » (1725) ; « *Den Hollandszen Praat-Vaar, of Weeklyksze Land- en Zee-Tijding* » (1742) ; « *De Hollandsche Spectator* » (1731) ; « *De Philanthrope* » (1756) ; « *De Denker* » (1763) ; « *De Philosoph* » (1766) ; « *De Onderzoeker* » (1768) en « *De Opmerker* » (1772). Werd nog uitgegeven te Haarlem : « *De Europise Staatssecretaris* » (1746) ; te Rotterdam, de « *Rotterdamsche Hermes* » (1720) ; te Leiden « *Het Oog in 't Zeil* » (1768) ; « *De Spectator der Studenten* » (1774), het oudst gekende studentenblad en eindelijk te Utrecht « *De Borger* » (1778). Wij kunnen in die periode ook nog vermelden de « *Rotterdamsche Courant* » die in 1717 werd opgericht ; de « *Leydse Courant* » die sedert 1690 verscheen ; de « *Leeuwarder Courant* », opgericht in 1752, enz., enz.

2^e Tijdperk (1780-1813)

Het was de oorlog met Engeland, uitgebroken in December 1780, die het reeds smeulend vuur der partijschappen tusschen patriotten en oranjegezinden in vlam zette en in de pers nieuw leven bracht. Een nieuw element, de staatkundige polemieek, dat tot dusverre bijna geheel in de courant ontbroken had, beheerschte weldra den geheelen inhoud der bestaande bladen. De strijd der partijen, waarbij de patriotten de vertegenwoordigers van het liberale, de oranjeklanten de aanhangers van het conservatieve beginsel dier dagen waren, gaf tevens het bestaan aan een tal van nieuwe couranten en weekbladen. Al zeer spoedig na het uitbreken van den oorlog had de patriottenpartij te beschikken over meer dan één orgaan, waarin de tegenpartij voortdurend werd bestreden of aangevalle.

De « *Noordhollandsche Courant* » bestond reeds in 1778 en werd te Buiksloot bij Amsterdam uitgegeven. De omstandigheid, dat de « *Amsterdamsche Courant* » stads-eigendom was, was oorzaak dat men daar de oprichting van geen particuliere couranten gedoogde, omdat zij gene te veel benadeelden. Daar er geen wetten bestonden, die zulks ten plattenlande verboden, besloot de uitgever der « *Noordhollandsche Courant* », zekere Harmanus Koning, haar te Buiksloot te drukken. Het blad mocht zich door zijn vrijen schrijfrant spoedig in een ruim debiet verheugen, dat nog toenam toen het met den Engelschen oorlog de partij der Amerikaansche- of anti-Engelsch-

gezinden koos. Andere organen ontstonden waartusschen de « *Vaderlandsche Courant* » tusschen 1781 en 1787 een voornamen rol vervulde. Behalve de couranten, die tusschen 1780 en 1787, bovenal van patriotische zijde het licht zagen, verschenen er ook eenige weekbladen, die, hoewel hun vorm ze meer naar de tijdschriften verwijst, toch door hun inhoud een grooten rol in de journalistiek dier dagen hebben gespeeld. Het meest bekende daarvan is « *De Post van den Neder-Rhyn* », dat van 1781 tot 1787 te Utrecht het licht zag. Het debiet van dit blad was spoedig tot een voor dien tijd ongekennde hoogte gestegen en bedroeg soms 24.000 exemplaren.

Tot de veelgelezen patriottenblaadjes behoorde vooral « *Janus* », een orgaan, dat zich bijna uitsluitend de bespottung van de politiek der oranjepartij had ten doel gesteld. Toen echter in den zomer van 1787 de oranjepartij weêr de overhand kreeg, liet « *Janus* » 't er bij zitten en overleed na den 15^{den} Augusti. Acht jaren later, tijdens de omwenteling van 1795, werd het blad geheel in denzelfden vorm hervat onder het opschrift « *Janus verrezen* ». Ook dit blad werd gretig gekocht en druk gelezen. De 2^e reeks werd in 1798 gestaakt, doch in 1800 in den Haag voortgezet als « *Janus Januszoon* ». Tegelijk met « *Janus Januszoon* » verschenen er in verschillende steden des Lands, nog tal van gelijksoortige blaadjes o.m.: « *De Politieke Kruier* » (1782); « *De Zeeuwsche Staats-Beschouwer* » (1787); « *De Antwoorder* » (1792); « *De Post van Braband* » (1789); « *De Vraag-al* » (1791); « *De Republikein* » (1795); « *De Vriend des Volks* » (1795); « *De Politieke Blixem* » (1797); « *De Heer Politieke Blixem* » (1801); « *De Zot* » (1794); « *De Arke Noachs* » (1799), enz., enz.

3^e Tijdperk (1814 tot 1830)

Al spoedig in November 1813, na de nederlaag van Napoleon, werden de nieuwsbladen weder in hun vroegeren vorm en onder hun oude benaming uitgegeven. Een der eerste was de Haarlemsche Courant die weldra door andere couranten gevolgd werd. Achtereenvolgens zagen wij verschijnen het « *Algemeen Nederlandsch Nieuws- en Advertentie-Blad* », dat later veranderde in « *Algemeen Nieuws- en Advertentie-Blad* ». Rond 1820 verscheen te Amsterdam het « *Utopiaansch Weekblad* », uitgegeven door een zekeren M. Wibmer die nog een drietal andere bladen deed verschijnen waarin het openbaar en bijzonder leven van bekende personnagiën aan de kaak werd gesteld, alles onder denkbeeldige namen, doch voor halve verstaanders duidelijk genoeg aangewezen. Schrijver en uitgever kregen het met de

justitie te kwaad en Wibmer moest zijn stoutheid met gevangenisstraf boeten. De « *'s Hertogenbossche Courant* » waarvan het 1ste nummer op 2 Juli 1772 in het licht gegeven werd. Verscheen onder 9 verschillende benamingen. Rond 1827 luidde de titel « *Provinciaal Noord-Braband Dagblad* ». In 1859 gaf men het den tegenwoordigen titel van « *Provinciale Noord-Brabantsch en 's Bossche Courant* ». De « *Arnhemsche Courant* » werd in 1814 opgericht en verschijnt heden nog. Het « *Algemeen Handelsblad* » opgericht den 5ⁿ Januari 1828. De belangrijke gebeurtenissen van het jaar 1830 gaven er aanleiding toe, dat in de drie laatste maanden van dat jaar, het blad elken werkdag werd uitgegeven. Verscheen vroeger tweemaal per week. Is tot op heden nog het meest gelezen groot dagblad van Amsterdam. « *De Oude van den Binnen-Amstel* » verscheen rond 1819 ; « *De Gekort-wickte Faam* » rond 1825. « *Penélopé of Maandwerk aan het vrouwelijk geslacht toegewijd* » (1823) ; « *De Weegschaal* » dat te Leyden rond 1827 verscheen en eindelijk « *Il Discernitore* » een Italiaansch Tijdschrift dat in Januari 1819 te Utrecht opgericht werd.

FRANKRIJK.

In April 1631 stichtte de geneesheer Theophraste Renaudot te Parijs een weekblad onder den titel van « *Gazette* » dat na 1762 tweemaal per week verscheen onder de benaming van « *Gazette de France* » en omtrent dit tijdstip ook met het plaatsen van advertenties, in 1765 met de mededeeling van beurstijdingen begon en sedert 1792, toen ook de eerste schouwburgberichten voorkwamen, dagelijks in grooter formaat en onder den titel « *Gazette Nationale de France* » uitkwam.

Th. Renaudot was de stichter der Fransche periodische drukpers en had bij het ontstaan van zijne « *Gazette* » hevige tegenkantingen te verduren. Nochtans ging hij gedurende 22 jaren onverschrokken voort ten einde het doel te bereiken dat hij zich had voorgesteld. De uitslag van zulke onderneming toevertrouwd aan een man als Renaudot, kon in Frankrijk niet twijfelachtig wezen, ook was de bijval snel en overgroot. De tegenkantingen hielden op en Renaudot werd vereerd met den titel van « *historiographe de France* ». Hij overleed op 23 October 1653 in den ouderdom van 72 jaren, na de uitgave aan zijne zonen te hebben overgelaten.

Van 15 tot 22 Maart 1649 verscheen tijdens den burgeroorlog die duurde van 1648 tot 1653 en beter gekend is onder de benaming van « *La Fronde* », het eerste nummer van « *Le Courier de la Cour* ».

portant les nouvelles de S. Germain ». Het 2de en laatste nummer droeg als titel « *Suite et seconde arrivée du Courier Français apportant toutes les nouvelles de ce qui s'est passé depuis sa première arrivée jusques à présent* ».

Rond 1672 zien wij ook de « *Mercure Galant* » een politiek-letterkundig blad verschijnen om later in 1717 den naam van « *Mercure de France* » aan te nemen. Verdween in 1815.

Van 1760 tot 1776 verscheen « *L'Avant-Coureur* » ; in 1787 de « *Journal Général de France* » 3 maal in de week. In werkelijkheid was het de omwenteling van 1789, die de tegenwoordige journalistiek deed ontstaan. In het jaar 1788 kon men zich te Parijs 30 nieuwsbladen aanschaffen, en in 1790 bestonden er reeds ruim 300, waaronder de volgende als de belangrijkste zijn te beschouwen : « *Journal de Paris* » (1789 en 1790) ; « *Le Courier de Provence* » (1789-1791) waarvan de beroemde redenaar Mirabeau de opsteller was tot Juli 1789 onder den titel van « *Journal des Etats Généraux* ». « *Le Point du Jour ou Résultat de ce qui s'est passé la veille à l'Assemblée Nationale* » (1789-1791) ; « *Le Courier de Versailles à Paris et de Paris à Versailles* » (1789-1793). Veranderde kort daarop in « *Le Courier de Paris dans les Provinces et des Provinces à Paris* » ; « *Annales Patriotiques et Littéraires* » (1789-1796) ; « *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel* » ; « *Assemblée Nationale, Commune de Paris et Corps Administratifs du Royaume* » (1789-1790) ; « *Courrier de Brabant* », opsteller Camille Desmoulins, de vermaarde journalist (1789) ; « *Revolutions de Paris, dédiées à la Nation* » (1789-1793) ; « *Les Revolutions de France et de Brabant* (1789-1791) » ; « *Journal Général de la Cour et de la Ville* » (1789-1792) ; « *L'Orateur du Peuple* » van Fléron (1789-1794) ; « *L'Ami du Peuple* » van Marat (1789-1793) ; « *Le Déclin du Jour* » (zeer zeldzaam) ; « *Les Actes des Apôtres* » (1789-1791) ; « *Journal des Debats* » ; « *Journal de la Revolution* » (1790-1792) ; « *Courrier extraordinaire ou le Premier Arrivé* » van M. Duplain ; « *La Bouche de Fer* » 1790-1791, waarvan de opsteller Fauchet onthoofd werd ; « *Lettre bougrement patriotique du Veritable Père Duchène* » (1790) ; « *Trompette du Père Duchène* » (1791), (zeer zeldzaam) ; « *Courrier Français* » (1791) ; « *Courrier de l'Egalité* » (1792) ; « *Bulletin de la Convention Nationale* » (1792-1795) ; « *L'Orateur Républicain* » (1792) ; « *L'Orateur Plebeïen* » (1793) ; « *L'Accusateur Public* », van Richer-Serezy, koningsgeziind blad, enz., enz. Reeds in het jaar 1800 evenwel veranderde de staat van zaken ; de eerste consul liet zich ongaarne door ideologen terechtwijzen, en slechts een dozijn dagbladen bleven voortbestaan.

Het keizerrijk was nog onverdraagzamer dan het Consulaat, en er bleven niet meer dan vier bladen over, waaronder de « *Moniteur Universel* » ; van dien tijd af tot aan 1869 officieel regeeringsblad en het « *Journal des Débats* », van Louis François Bertin. Gedurende de Restauratie klom het getal weder tot 150, waaronder 8 politieke ; in 1829 tot het dubbel aantal, waaronder 20 staatkundige waarvan de belangrijkste partijbladen aan den kant der koningsgezinden waren : de « *Quotidienne* » (1824) en de « *Drapeau blanc* » (1822). Aan de zijde der liberalen : de « *Constitutionnel* », « *Journal des Débats* » ; « *L'Echo du Soir* » (1825) ; « *L'Impartial* » (1820) ; &c, &c.

In den loop der XVIIIe eeuw verschenen in de departementen o m t e Amiens « *Affiches, Annonces et Avis divers de Picardie, Artois et Soissonnois* », opgericht in 1783 ; te Angers « *Journal du Département de Maine et Loire* » (1798) ; te Avignon « *Le Courrier* » (1751) ; te Caen « *Affiches, Annonces et Avis divers de la Basse-Normandie* » (1786) ; « *Gazette du Calvados* » (1796) ; « *Le Courrier de Paris dans les 83 Départemens* » (1790) ; te Dijon, « *Journal de la Côte d'Or* » van Carion (1794) ; te Commerc, « *Le Narrateur de la Meuse* » (1788) ; te Rennes, « *Journal des Departemens, districts et Municipalités* » (1792) ; te Rouen, « *Annonces et Avis divers* » (1791) ; « *Journal de Rouen* » (1785) ; « *L'Observateur de l'Europe* » (1796) ; « *La Vedette de l'Ouest et du Nord* » (1796) ; te Rijsel « *La Gazette du Département du Nord* » (1781) en te Toulouse, « *Le Nouvelliste National* » (1789). Later, in het begin der XIXe eeuw verschenen « *L'Abeille Picarde* » te Amiens (1827) ; « *Affiches d'Angers* » (1805) ; « *Gazette de Maine et Loire* » (1830) ; « *Le Royaliste* » (1830) te Angers. « *Le Propagateur du Cher* » te Bourges (1807) ; « *Journal du Département du Mont-Blanc* » (1809) ; « *Journal du Mont-Blanc* » (1809) ; « *Journal de Savoye* » te Chambéry en meer andere.

DUITSCHLAND en OOSTENRIJK-HONGARIJE.

Reeds van voor 1630 worden er in Duitschland couranten uitgegeven. Zij dankten vooral hun bestaan aan boekhandelaars of boekdruckers en eveneens aan postambtenaren, die zich toen ten tijde door het uitgeven van nieuwsbladen een nieuwe bron van inkomsten wilden verschaffen. Ja, de postmeester, tevens courantier von der Birghden te Frankfurt a/d M. uitte (omstreeks 1630) zelfs de bewering, dat de uitgave van couranten altoos bij de posterijen had behoord, wat echter reeds toen door een reeks van voorbeelden werd wederlegd. Niettemin heeft de post zich in Duitschland, maar alles

behalve onder uitsluiting van anderen, met het uitgeven van couranten beziggehouden. Vorsten en staatslieden teekenden bij de postambtenaren niet enkel op gedrukte, maar ook op geschreven nieuwsberichten uit het binnen- en buitenland in.

Onder de steden, die vóór 1640 couranten bezaten, dienen de volgende vermeld : Straatsburg, Frankfurt a/d M., Berlijn, Nuerenberg, Weenen, Augsburg, München en Hamburg. Ook te Leipzig en te Keulen waren toen ter tijde reeds courantiërs gevestigd.

Omtrent de Duitsche journalistiek van de laatste helft der 17^e eeuw en den onmiddellijk daarop volgende tijd mist men nog altoos betrouwbare gegevens, maar men kan als een feit aannemen, dat ook toen evenals vroeger over het algemeen het Protestantsche Deutschland de Katholieke Staten en in het bijzonder Oostenrijk op dit gebied der letterkunde ver vooruit was. Eerst in 1671 is eigenlijk weer sprake van een oorspronkelijk Weener blad. Sedert 1703 bezit Weenen twee bladen, die tweemaal per week uitkomen, den « *Posttäglichen Mercurius* » en het « *Wienerische Diarium* ». In het jaar 1724 werd deze laatste courant verheven tot orgaan der officiële publicaties en het mededeelen van ambtsberichten. In het begin van 1800 verscheen te Weenen de « *Oesterreichische Zeitung* ». Bij Anton Strauss verscheen rond 1800 in de zelfde stad de « *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* », een blad dat goed geschreven en onder oogpunt van tekst zeer belangwekkend was. Te Praag verscheen de « *Allgemeine Zeitung* » die later (1810) naar Augsburg werd overgeplaatst.

In het eigenlijke Deutschland en in het bijzonder Noord- en Midden-Deutschland zien wij zeer spoedig na den Westfaalschen vrede in het bezit van een aantal couranten, waarbij zich langzamerhand ook plaatselijke bladen voegen.

In de eerste helft der 18^e eeuw zien wij verschijnen te Berlijn de « *Königl. privilegirte Berlinische Zeitung* » (1740); te Hamburg, de « *Stats- u. Gelehrte Zeitung — Des Hamburgischen Unpartheischen Correspondenten* » (1731); te Königsberg, « *Der Einsiedler* » (1739); te Leipzig, « *Leipziger Zeitungen* » (1700). In de tweede helft verschijnen vervolgens te Berlijn, « *L'Abeille du Parnasse* » (1751); « *Berlinische Nachrichten von Staats- und Gelehrte Sache* » (1786); te Cleef, « *Courier du Bas-Rhin* » (1797); te Hannover, « *Hannoversches Magazin* » (1750); te Keulen, « *Gazette de Cologne avec privilège* » (1770); « *Kais.-Reichs-ober-Postamts-Zeitung zu Köln* » (1790); te Leipzig, « *Allgemeine Musikalische Zeitung* » (1798); te Straatsburg, « *Der Bürgerfreund* » (1776); « *Der Patriotische*

Elsasser » (1777); « *Strassburgische Zeitung* » (1782); te Weimar, « *Wöchentliche Weimarische Anzeigen* » (1757); te Zweibrücken, « *Gazette des Deux-Ponts* » (1788). Nadien, begin van de 19e eeuw, te Berlijn, « *Der Telegraph* » (1805); te Hamburg, « *Précis des Evénemens Militaires* » (1800); « *Le Spectateur du Nord* » (1801); te Aken, « *Journal des Nieder- und Mittel-Rheins. — Journal du Bas-Rhin et du Rhin-Moyen* » (1814); « *Journal du Bas-Rhin* » (1814); te Augsburg, « *Allgemeine Zeitung* » (1810); te Elberfeld, « *Elberfelder Intelligenzblatt* » (1820); Frankfurt a/M., « *Journal de Francfort* » (1820); de « *Zeitung der Freyen Stadt Frankfurt* » (1817); te Freiburg (Baden), de « *Isis* », *Encyclopädische Zeitung* » (1817); te Hamburg, « *Die Biene* » (1821); « *Der Friedensbote* » (1823); te Leipzig, de « *Zeitung für die Elegante Welt* » (1801); te Magdeburg, « *Phantastus* » (1824); te Nürnberg, « *Allgemeine Handlungs-Zeitung* » (1825); te Schillingsfürst, « *Idunna und Hermode — Ein Alterthumszeitung* » (1814) (zeer zeldzaam); te Stuttgart, « *Damen-Zeitung — Ein Morgenblatt für das schöne Geschlecht* » (1829); « *Literatur-Blatt* » (1825); « *Morgenblatt für Gebildete Stände* » (1813) en « *Der Spiegel für Literatur, Kunst und Mode — Wochenblatt zur Damen* » (1829)..

ENGELAND.

Alhoewel de dagbladpers in geen anderen staat van Europa zulk een groote beteekenis heeft gekregen dan wel in Engeland, is zij hier toch later ontstaan dan in de Nederlanden en Duitschland. Buiten eenige nieuwsbladen uit de 18^e eeuw en begin 19^e eeuw zooals « *The Weekly Mascillany* » (1769); « *The Times* » (1788); « *Courier de l'Europe* » (1776); « *London Evening Post* » (1770); « *Mercurio Britannico* » (1798); « *the Courier* » (1798); allen van Londen en « *the Hull Packet* » (1787) van Hull, kunnen wij als bijzondere zeldzaamheid vermelden « *the London Gazette* » die opgericht werd in 1666. Zij verscheen tweemaal per week op 2 bldz. De « *London Gazette* » was een officiëel blad, geplaatst onder het toezicht en het beheer van Sir Joseph Williamson, onderstaatssecretaris. Zij verschijnt heden nog en is steeds het officiëel blad der Regeering gebleven. In het begin der 19^e eeuw zien wij nog verschijnen « *Lloyd's Evening-Post* » (1800); « *the Morning Post Gazette* » (1801); « *the Globe* » (1811); « *the News* » (1805); de « *Courier de Londres* » (1815); « *O Campeano Portuguez ou O Amigo do Rei e do Povo* » (1819); « *Le Mercure de Londres* », van Mr Fr. Chatelain (1826); « *Paquete*

de Portugal » (1829), allen te Londen en « the Kaleidoscope » (1820) te Liverpool.

ZWITSERLAND.

In verhouding tot het getal zijner inwoners heeft Zwitserland de omvangrijkste periodieke literatuur van alle landen van Europa. In 1873 telde het 412 couranten en op gezette tijden verschijnende geschriften, dus op elke 6500 inwoners één. Hiervan kwamen 266 uit in de Duitsche, 118 in de Fransche, 16 in de Italiaansche, 5 in de Romaansche en 1 in de Engelsche taal. Over 1879 wijst de lijst van de posterijen 531 in Zwitserland bestaande couranten en tijdschriften aan, waarvan er 365 in de Duitsche, 148 in de Fransche, 14 in de Italiaansche, 3 in de Romaansche en 1 in de Engelsche taal verschijnen. Vóór de 2de helft der 18e eeuw kunnen wij aanstippen als verschijnende te Bern : « *Nouvelles de divers Endroits* » (1773) ; « *Nouvelles Politiques* » (1788) ; « *Berner Tagebuch* » (1798). Te Genève, « *Journal Historique et Politique* » (1775) ; te Lausanne, « *Journal de Lausanne* » (1790) ; te Neuchatel, « *Journal Helvétique ou Annales Littéraires et Politiques* » (1771) ; te Zurich, « *Der Scheizerische Republikaner* » (1798). Later verschenen nog te Bern « *Gemeinnützige Scheizerische Nachrichten* » (1814) ; « *Gazette de Berne* » (1815) ; te Genève, « *Feuille d'Avis de la Republique et Canton de Genève* » (1829) en te Lausanne, « *Le Nouvelliste Vaudois* » (1801).

ITALIE — SPANJE.

Voor Italië zoowel als voor Spanje bezitten wij weinig gegevens voor hetgeen de vroegere dagbladpers betreft. Wij kunnen melding maken van de « *Mercure Historique et Politique* » die in 1686 te Parma werd opgericht. Einde 18^e eeuw zien wij verschijnen te Rome : « *Monitore di Roma* » (1798), die hetzelfde jaar zijn titel verandert in « *Il Monitore di Roma — Foglio Nazionale* ». Rond 1815 verschijnt de « *Diario di Roma* » ; te Napels de « *Gazetta Universale* » (1801) en te Turijn « *La Sentinella Subalpina* » (1821). Te Madrid werd in 1661 de « *Gazeta de Madrid* » opgericht. Daarna verscheen de « *Mercurio Historico y Politico* » (1741) ; de « *Mercurio de España* » (1786), en te Barcelona « *El Velon* » (1809).

PORTUGAL.

De eerste gazet die hier uitkwam onder den titel van « *Gazeta* » dagteekent van de jaren 1641-44 ; de tweede, « *Mercurio* » genoemd, begon in 1663 en verscheen evenals de oudere *Gazeta* tot 1667 eens in de maand. Rond 1760 werd er voor het eerst een officieel blad van den kant der regeering uitgegeven. De oorspronkelijke naam was « *Gazeta dos Officiaes das Secretarius* », die in 1820 in « *Diario da Regencia* » veranderd, weinige maanden later « *Diario do Governo* » werd en in 1825 nogmaals anders, namelijk « *Gazeta de Lisboa* » gedoopt werd om van 1833-49 weder tot de vorige benaming terug te keeren, waarbij het is gebleven. Te Lissabon verschenen : « *Gazeta de Lisboa* » (1715-1833) ; de « *Academia dos Humildes & Ignorantes* » (1759-1770) ; de « *Jornal Encyclopedico* » (1788-1793) ; de « *Mercurio Historico, Politico e Litterario de Lisboa* » (1794-1797) ; de « *Almocreve de Petas* » (1797-1800) ; de « *Telegrafo Portuguez* » (1808-1814) ; de « *Diario Lisbonense* » (1809-1813) ; « *O Espectador Portuguez* » (1816-1818) ; « *O Portuguez Constitucional* » (1820-1824) en andere.

ZWEDEN en DENEMARKEN.

In Zweden verscheen de eerste courant in 1643. In het begin van de 18^e eeuw werd niet alleen het aantal couranten groter, maar zij vertegenwoordigden reeds afzonderlijke vakken en richtingen. In de 18^e eeuw zien wij verschijnen : « *Riksdags-Tidningar* » (1769) ; « *Stockholms-Posten* » (1778) ; « *Sondags-Bladet* » (1784) ; « *Patrioten* » (1792) ; « *Extra-Posten* » (1793), allen van Stockholm. In 1811 verschijnt de « *Journal för Litteraturen och Theateren* » ; in 1819 « *Stockholms Post-Tidningar* » ; in 1820 de « *Argus* » ; in 1823, de « *Fahlu-Tidning* » ; in 1826 de « *Anmärkaren* », allen te Stockholm. In Upsala verschijnt « *Thet Svenske Nitet* » (1738) ; de « *Upsala Tidning* » (1803 en de « *Elegant-Tidning* » in 1809. In Denemarken dagteekent het ontstaan van nieuwsbladen uit de tweede helft der 17^e eeuw. De staatkundige pers bleef echter tot 1830 zonder karakter en invloed. Tot dien tijd waren te Kopenhagen slechts drie bladen in het bezit van het couranten-privilege : de « *Berlingske Tidende* », die heden nog bestaat, de « *Dagen* » en de « *Kjöbenhavns Adresse-Comptoirs Efterretninger* ». Te Kopenhagen verscheen nog « *Le Traducteur* » (1754) ; de « *Avertissements Tidende* » (1818) ; de « *Danske Statstidende* » (1827) ; den « *Nord-Cimbriske Tilskuer* »

(1829). Te Aalborg werd in 1762 opgericht de « *Alborg Stifts-Avis-Iydske Efterretninger* » en in 1761 te Soroe, « *Den Patriotiske Tilskuer* ».

RUSLAND.

Van Rusland kennen wij de « *St Petersburgisches Journal* » opgericht in 1776 en de « *Journal de St Petersburg* » (1829).

LUXEMBURG.

Voor Luxemburg kunnen wij melden « *La Clef du Cabinet des Princes de l'Europe* » (1704-1773) welke de voorlooper was van de « *Journal Historique et Littéraire* », opgericht in 1774 en verdwenen in 1794, en het « *Luxemburger Wochenblatt* » dat in 1821 verscheen.

BUITEN EUROPA.

Om te eindigen zullen wij nog melding maken van eenige bladen verschenen buiten Europa n.l. te Caïro (Egypte), « *La Décade Egyptienne* » (1799); te Philadelphia « *L'Abeille Americaine* » (1815); te Buenos-Aires « *El Censor* » (1817); te Port Louis (Eiland Mauritius) « *Mauritius Gazette — Gazette de Maurice* » (1817); te Canton (China) « *the Canton Register* », denkelijk opgericht rond 1820 en de « *Javasche Courant* » die voor het eerst verscheen in 1828 te Batavia en de opvolger was van de « *Bataviasche Courant* ». Het blad wordt heden nog tweemaal per week uitgegeven en wordt gedrukt op de Landsdrukkerij als Officiëel Regeeringsblad.

III. Hedendaagsche Druipers.

Behalve eene belangrijke verzameling Nederlandsche en Vlaamsche nieuwsbladen buiten Europa verschijnende (Amerika, Zuid-Afrika en Nederl. Indië) hebben wij eene reeks gazetten in Oostersche en overzeesche talen, daarna 1 exemplaar voor elk land deelmakende van Noord, Midden en Zuid Amerika. Eenige eigenaardige Singaleesche blaadjes van het eiland Ceylan (Azië) die zelden in Europa toekomen en waarbij verscheidene godsdienstige aan *Buddha* toegewijd. Dan nog een vijftal Congoleesche blaadjes, in de inlandsche negertalen

door de missionarissen uitgegeven ; een dertigtal nieuwsbladen en tijdschriften in Esperanto ; een twaalfstal Joodsche gazetten in verschillende Hebreeuwsche dialecten ; eene zeer eigenaardige en belangrijke reeks van ruim 150 Belgische hoogstudentenbladen ; eene reeks Vlaamsche nieuwsbladen uit het Walenland — eene kleine verzameling gazetten in het waalsch opgesteld ; dan nog eenige gelegenheidsbladen die slechts éénmaal verschenen ; carnavalsbladen in de gewestspraak van Hollandsch Limburg en Noord Brabant ; eene reeks gazetten gedrukt en uitgegeven aan boord der groote zeeschepen en die het nieuws ontvangen per draadlooze telegraaf, nog andere series te lang om te melden en eindelijk eenige documenten betrekking hebbende op de periodische drukpers.

IV. Oorlogsbladen.

Wij hebben deze klas verdeeld in verscheidene kleine onderafdeelingen n.l. Frontbladen ; sluikbladen ; bladen en strooibilletten neergeworpen door geallieerde en Duitsche vliegers ; de gazetten der gevangenenkampen, der geïnterneerden, verminkten enz., enz. Daarna hebben wij de bijna volledige verzameling der nieuwsbladen die aan den Yzer (onbezet gebied) verschenen zijn ; ook de verzameling der Belgische bladen in den vreemde tijdens den oorlog opgericht ; een tal van gazetten door de Duitschers in het bezet gebied uitgegeven en eindelijk verschillende documenten, karikaturen, vlugschriften, activistische en anti-activistische Propagandabladen, enz., enz.

FRONTBLADEN : Ziehier hoe de Eerv. Heer Dr Floris Prims in zijne « *Bijdrage tot de Geschiedenis* » zich aangaande deze bladen uitdrukt :

« Nieuws verstrekken uit eigen land en van eigen volk aan » degenen die de oorlog uit hun dagelijksch midden verwijderd had ; » lezing bezorgen, aan degenen die in loopgraaf en schuilplaats zware » verveling te verdrijven hadden ; met godsdienstige en idealistische » beschouwingen den levensnood opbeuren en versterken in de be- » proefden ; ziedaar een driedubbel doeleinde dat bij haast alle legers » aanleiding gaf tot zoogeheeten frontblaadjes.

» Niet enkel voor verzamelaars en bibliophielen hebben die » frontblaadjes waarde. Zij zullen ook eenmaal hunne groote betekenis » hebben voor de geschiedenis der soldatenpsychologie.

» Nu blijken gansch in 't bijzonder belangrijk te zijn, onze

» vlaamsche frontblaadjes. De Vlaamsche jongens in het Belgisch » leger hebben toch sommige hunner intiemste gevoelens in het deze » of gene dezer frontblaadjes uitgedrukt. De geschiedenis onzer » oorlogstijdschriften is dan ook van belang voor de algemeene » Belgische oorlogsgeschiedenis. »

Wat de Vlaamsche Frontbladen betreft zullen wij ons in dit overzicht slechts bepalen bij diegene, die uitgegeven werden voor onze Kempische jongens.

« *Het Heidebloemen* » dat verspreid en verzonden werd aan al de soldaten der kantons Brecht en Hoogstraten en dat uitgegeven werd door kapitein Graaf de Renesse, Technisch bestuurder D.B.I.H., Sainte-Adresse... « *Herenthals* », (werd verzonden aan al de soldaten van 't kanton Herenthals door de EE. HH. Dubois, aalmoezenier, invalied te Sainte-Adresse en Eyckmans, aalmoezenier 6^e L.R.).

« *Stem uit Gheel* » stichter en bestuurder : J. Vennekens en M. Gilis, verschijnende alle maanden. « *Turnhout en Omstreken* », kosteloos oorlogsblad voor de soldaten der kantons Arendonck, Moll, Turnhout, Westerloo. Bestuurder : E. H. Jozef Janssens, Legeraalmoezenier, D. C. Port-Bail (Manche). « *Turnhout* », St Jozefscollege — Collège St Joseph. Uitgever : Eerw. Pater J. Meeus, S., J., War Refugees Camp Earls Court, London S. W.

Frankrijk en Duitschland zijn onder opzicht van Frontbladen rijkelijk bedeeeld geweest, en menig exemplaar zal de aandacht onzer bezoekers trekken.

Voor de VERMINKTEN hebben wij « *De Belgische Gebrekkelijke* » « *Port-Villez !* » en andere. Voor de GEVANGENENBLADJES « *Onze Taal* » weekbladje voor de vlaamschsprekende krijsgevangenen, uitgegeven te Göttingen (Duitschland). Tusschen de GEINTERNEERDEN-bladen treffen wij aan : « *De Beiaard* » (Amersfoort), « *Inter-Nos* » (Harderwijk), « *Inter-Nos Revue* » (Harderwijk) en meer andere.

DE SLUIKBLADEN : Wij verstaan door sluikbladen degene die uitsluitend uitgegeven werden om het hoofd te bieden aan de Duitsche overheden en de Belgen aanwakkerden zich in acht te nemen tegen de meestal valsche maar altijd teneerdrukkende berichten, die, onder het bestendig toezicht der « *Zivil verwaltungen* » (Politische Abteilungen), werden medegedeeld in de 7 of 8 dagelijksche voddenbladen die met de medehulp onzer vijanden, zich hadden weten in de plaats te stellen van onze groote Belgische organen.

De vaderlanders die de taak op zich namen deze sluikbladen uit te geven en te laten verspreiden in alle gewesten van het land en

hun doel bereikten, dank zij de « bemiddeling » van duizenden Belgen, hebben zich voorzeker verdienstelijk gemaakt ten opzichte van het vaderland. Tusschen deze sluikbladen stippen wij terloops aan : De « *Droogstoppels* ». Eene reeks van 28 periodieke brochuren die te Antwerpen in 't geheim uitgegeven werden. Ze waren geteekend « *Janus Droogstoppel* » met het ironisch adres : « *Lauriergracht, 37, Amsterdam, Boek- en Chromodrukkerij* ». Den drukker-uitgever was Joz. Buerbaum-Van der Goten uit Antwerpen.

« *De Vrije Stem* ». Belgisch orgaan voor de provincie Antwerpen, verschijnende gedurende de Duitsche Bezetting. Bureelen en Redactie : « Hotel der Patriotten, Begijnenstraat, 42 (1). Nummer 91 is het laatst in 't geheim verschenen. De eerste 26 nummers werden gedrukt en uitgegeven door Jozef Buerbaum te Antwerpen, na dezes aanhouding door de Duitschers zette zijn zoon Ernest, samen met Richard Van Hemeldonck, het werk voort.

« *De Patriot* ». Vaderlandsch Blad. *Belgen, vergeet nooit wat de Duitschers U misdeden ! Opstelraad en Beheer te Gent : Onder den blooten hemel*. Dit sluikblad werd te Antwerpen uitgegeven. Korts na de aanhouding van den uitgever van « *De Vrije Stem* » en van de « *Droogstoppels* ». Tweede Jaar, nummer 1 : Juli 1916, is het eenig nummer dat verscheen.

« *De Vlaamsche Wachter* ». Motto : « Den Vaderlant ghetrouwe. Blyf ick tot inden doot ! »

Dit Antwerpsch sluikblad, kosteloos verspreid, bestreed vooral het aktivisme. Als uitgave van « *De Vlaamsche Wachter* » verscheen ook eene reeks vlugschriften.

« *De Vlaamsche Leeuw* », vaderlandsch propagandablاد. Dit Brusselsch sluikblad werd kosteloos uitgegeven door Richard van Landuyt te Sint Jans Molenbeek.

Tusschen de in het fransch opgestelde Belgische sluikbladen kunnen wij vermelden : « *Bruxelles secret* » ; « *Revue Hebdomadaire de la Presse Française* », die te beginnen van Mei 1917 onder den titel van « *Revue de la Presse* » verscheen ; « *Petites Bochades* » ; « *La Vérité* » ; « *Motus* », journal des gens occupés ; « *Le Frondeur* » ; « *Le Belge* » ; « *L'Ame Belge* » ; « *Patrie* », uitgegeven te Antwerpen ; « *L'Echo de ce que les Journaux Censurés n'osent ou ne peuvent pas dire* » ; « *Le Flambeau* » ; « *La Libre Belgique* » en andere.

Wij komen nu tot de LUCHTPOSTDIENST van het Belgisch Leger en tekenen aan : « *Het Goede Nieuws* » ; « 't Kerelsblad »

(1) Adres der gevangenis te Antwerpen.

spreekt U van de Kerels van 't front, van 't Vaderland, zijne verdedigers, zijne verraders.» Dit blaadje uitgegeven te Ste-Adresse (Frankrijk), was uitsluitend voor de vlaamsche bevolking in het bezette gebied, bestemd. Het waarschuwde de vlamingen tegen het aktivisme en liet hun kennis nemen van de belofte « na den vrede aan Vlaming en Waal volledige gelijkheid, in rechte en in feite, te verzekeren », vervat in het verslag der Regeering aan den Koning van 8 Oct. 1916.

« 's Konings Klaroen ». Lucht-bijvoegsel aan de « *Libre Belgique* ». Door den luchtvaartdienst van 't Belgisch Leger over het front naar het bezet gebied, bij middel van ballonnetjes gedreven met het doel het goede oorlogsnieuws aldaar kenbaar te maken.

« *La Lettre du Soldat à Ceux du Pays envahi* ». Met nummer 9 verscheen dit blad met vlaamschen tekst op de laatste twee bladzijden onder hoofding : « *Brief van den Soldaat aan zijn verdruchte medeburgers* ». « *Le Salut des Troupes Coloniales Belges à ceux du Pays envahi* — *De Groet der Belgische Koloniale Troepen aan de geblevene Belgische bevolking* ».

Er dient ook melding gemaakt te worden van een GEHEIM BLAD aan het Belgisch Front n.l. « *Door Vlaanderen Heen* », Geïllustreerd bijblad. Verscheen wekelijks van begin 1918 af. Het werd uitgegeven door de Deutsche Legeroverheid en op geheimzinnige wijze overgebracht in de Belgische voorlinie met het doel de Vlaamsche soldaten te ontmoedigen en ze aan te zetten tot overloopen naar den vijand. De volledige verzameling van dit blad telt 26 nummers, ze werden gedrukt te Gent op de persen van de « *Kriegszeitung der 4 Armee* ».

Opgaaf der Bronnen.

In plaats van telkens in den tekst naar de geraadpleegde bronnen te verwijzen, hebben wij het doelmatiger geacht aan het slot van ons overzicht een lijst te plaatsen der werken en brochuren die wij geraadpleegd hebben :

1° KEMPISCHE DRUKPERS : — E. Braeckman, « *La Presse Périodique en Campine. — Causerie faite au Cercle Historique et Archéologique de la Campine « Taxandria » le 12 Avril 1904.* Turnhout 1904.

B. Braekman, « *Opzoekingen betreffelijk de Turnhoutsche Drukkers* ». Turnhout 1903.

2° OUDE PERIODISCHE DRUKPERS : BELGIE : Lod. Torfs, « *Tijdmattig Register der Periodische Drukkers van Antwerpen* ».

Ed. Van Doeselaer, *Opzoekingen betreffelijk de Mechelsche Drukkers van 1773 tot 1900 (Dagbladen en Tijdschriften)*, Mechelen 1901.

André Warzée, *Essai Historique et Critique sur les Journaux BeBlges*. Gand-Bruxelles 1845.

Alfred Berrewaerts, *Recherches sur la Presse Périodique Louvaniste*. Louvain 1898.

Jan Broeckaert, *Dendermondsche Drukkers*. Dendermonde 1890.

Ernest Matthieu, *Les Journaux Montois*. (Verschenen in « Le Musée International de la Presse. Recueil publié par l'Association auxiliaire du Musée International de la Presse ». 1912.

Ernest Matthieu, *Les Journaux Tournaisiens* — 1786-1907. Tournai. (1910)

Ulysse Capitaine, *Recherches Historiques et Bibliographiques sur les Journaux et les Ecrits Périodiques Liégeois*. Liège 1850.

J. Chalon, *Les Périodiques Namurois — Essai Monographique*.

R. van der Meulen, *De Courant. Geschiedkundig en vergelijkend overzicht der Nieuwsbladen van alle Landen*. Leiden.

NEDERLAND. — Eugène Hatin, *Les Gazettes de Hollande et la Presse Clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris. MDCCCLXV.

R. Van der Meulen, *De Courant. Geschiedkundig en vergelijkend Overzicht der Nieuwsbladen van alle Landen*. — Leiden.

FRANKRIJK. — M. Léonard Gallois, *Histoire des Journaux et des Journalistes de la Révolution Française (1789-1796)*. Paris 1845.

Eugène Hatin, *Histoire du Journal en France 1631-1853*. — Paris 1853.

Ch. de Monseignat, *Un Chapitre de la Révolution Française ou Histoire des Journaux en France de 1789 à 1799*. — Paris 1853.

ENGELAND. — M. Cuheval Clarigny, *Histoire de la Presse en Angleterre et aux Etats-Unis*. — Paris 1857.

R. Van der Meulen, *De Courant. Geschiedkundig en vergelijkend Overzicht der Nieuwsbladen van alle Landen*. — Leiden.

DUITSCHLAND. — Ludwig Salomon, *Geschichte der Deutschen Zeitungswesen*.

ZWITSERLAND. — Ludwig Salomon, *Geschichte der Deutschen Zeitungswesen*.

R. Van der Meulen, *De Courant &^a Leiden*.

DENEMARKEN, ZWEDEN, NORWEGEN, SPANJE, ITALIE. — R. Van der Meulen, *De Courant &c.* Leiden.

OOSTENRIJK. — Ludwig Salomon, *Geschichte des Deutschen Zeitungswesen.*

PORTUGAAL. — A. X. da Silva Pereira, *O Jornalismo Portuguez.* Lisboa 1895.

3° HEDENDAAGSCHE DRUKPERS : R. Van der Meulen, *De Courant &c.* Leiden.

Alfred Berrewaerts, *Recherches sur la Presse Périodique Louvaniste.* Louvain 1898.

4° OORLOGSBLADEN.

A. Verbouwe. — *De Vlaamsche Pers buiten Bezet België en de Vlaamsche Sluikbladen in 1914-1918.*

A. Verbouwe. — *De Vlaamsche Soldatenblaadjes gedurende den Wereldoorlog (1914-1918) — Bibliographie en Historische Nota's.* — Antwerpen 1923.

Bulletin officiel Union de la Presse Périodique Belge (bimestriel) 25e Année N° 4 — Juillet-Août 1925.

Tous les Journaux du Front. Préface de Pierre Albin — Berger — Levraut, Paris.

R. Hellmann & K. Palm, *Die Deutschen Feldzeitungen — Eine Bibliographie.* Freiburg i. Br. 1918.

R. Hellmann & Kurt Palm, *Die Deutschen Feldzeitungen — Nachtrag.* Freiburg i. Br. 1919.

St Wangart und R. Hellmann, *Die Zeitung im deutschen Gefangenen- und Interniertenlager — Eine Bibliographie.* Bühl (Baden) 1920.

Arturo Lancellotti, *Giornalismo Eroico.* Roma 1924.

Jean Massart, *La Presse Clandestine dans la Belgique Occupée.* Paris-Nancy 1917.

Uit de Geschiedenis der Bezetting. Het sluikblad De Vlaamsche Leeuw. Strijd tegen het Duitschdom en het Aktivisme. 1915-1918.

Istoricos (Pierre Goemaere), *Histoire de la Libre Belgique Clandestine.* Bruxelles 1919.

P. Delandsheere, *La Libre Belgique, Histoire des Origines de la « Libre Belgique » Clandestine.* Bruxelles 1919.

.....

PERSLIEDEN TORSCHEN ZWARE PLICHTEN,
DAT ZIJ DIE VRANK VERRICHTEN !

FIERE TELGEN VAN 'T NOORDEN
LEZEN NOCH SCHRIJVEN LIEDERLIJKE WOORDEN.

TROTSCH ZEI HIJ « DIE ZIJN VOLK LEZEN LEERDE » :
« NOOIT SCHREEF IK IETS 'T WELK MIJ ONTEERDE. »

SPREEKTAAL, VEELAL, LIJKT KRACHTIG ;
DRUKPERS, GEWIS, IS MACHTIG.

.....

Jaak Hens, maalter, Meersel-Dreef.
 H. Hoeben-Van den Wijngaert, expert-boekhouder, Hove.
 Aug. Janssens, leeraar, De Bosschaertstr. 229, Antwerpen.
 Jan Kenis, Westdoorn.
 H. Koenraads-Van Beeck, Fultonstraat, 52, Den Haag (Holl.)
 Hub. Kunst, onderwijzer, Achtmaal-Zundert (Holl.)
 Leo Kuylen, Oorderenweg, 1, Eeckeren.
 Jos. Leys, Handelslei, 2.
 E. P. Libertus, o. f. m. klooster, Oever, Antwerpen.
 Louis Maes, kunst- en kerkmeubelen, Sint-Lenaerts.
 M. Mertens, Cogels-Osylei, Berchem.
 Leo Michiels-Van Beeck, schoolopziener, Cappellen.
 M. Moors, onderwijzeres, Hoogstraten.
 A. Ooms, Burgemeester van Viersel.
 V. Ortenzi, Oude Koornmarkt, 58, Antwerpen.
 Const. Peeters, Dorp, 108.
 Edward Peeters, Pyckestraat, 21, Antwerpen.
 Flor. Peeters, sigarenfabrikant.
 Louis Peeters, Hoevensche baan, 6-8, Cappellen.
 René Peeters, fotograaf.
 L. Pellaers-Van Beeck, Doornboomstraat, Hove.
 Edw. Pourbaix, brouwer, Gooreind.
 Dr L. Schöller, St' Pietersnieuwstraat, Gent.
 J. Segers-Reusens, Gitschotellei, 100, Borgerhout.
 Jos. Snepvangers, Lange Leemstraat, 73, Antwerpen.
 Willem Snepvangers, Dorp, 89.
 Jhr. Mr. M. W. Snoeck, Hintham bij 's Bosch (Holl.).
 Lod. Staepels, schilder.
 L. Stroobant, Directeur Weldadigheidskolonie, Merxplas.
 J. Thielemans, Heyvaertstraat, Schaerbeek.
 Frans Tiebos, Rudolfstraat, 11, Antwerpen.
 Louis Tiebos, Lange Dijkstraat, 78, Antwerpen.
 Eugeen Van Beeck, gemeentesekretaris.
 Jul. Van Beeck, Handelslei, 53.
 Louis Van Beeck, Maarsch. Fochlaan, 88, Schaerbeek.
 E. H. Henri Van Bueren, onderpastoor, Eeckeren.
 Karel Van den Branden, Esschen-Wildert.
 Henri Van den Heuvel, aannemer.
 Wed. J. Van den Heuvel en Kind., Hotel « De Ster ».
 E. H. Lod. Van der Jonckheyd, leeraar.
 Prof. Dr H. J. Van de Weyer, hoogleeraar, Leuven.
 J. Van Elsacker, Duffelaerhof, Achterbroeck.
 E. H. J. van Genck, pastoor, Achtmaal-Zundert (Holl.).
 V. Van Himbergen, gemeentesekretaris, Raevels.
 J. G. A. van Hogerlinden, Arnhem (Holl.).
 E. H. van Horenbeeck, pastoor, Gooreind.
 Frans Van Hoydonck, onderwijzer, Esschen.
 Frans Van Hoydonck-Hens, brouwer, Wernhout-Zundert (Holl.).
 Wed. Van Laerhoven-Van Beeck, Venusstraat, 44, Antwerpen.
 Frans Van Looveren, brouwer.
 H. Vanmassenhove, ontvanger tolrechten.
 Baron L. van Pottelsberghe de la Potterie, Melle.
 Barones L. van Pottelsberghe de la Potterie, Kasteel « Sterbosch ».
 A. Van Pul, rijksveearts.
 E. H. J. Van Roey, onderpastoor, Esschen.
 Dirk Vansina, letterkundige, Gooreind.
 J. Van Uytbergen, Lange Elzenstraat, 110, Antwerpen.
 Modest Verellen, wisselagent, Calmpthout.
 P. Vermoelen, lid der Bestendige Deputatie, Hoboken.
 Willem Vorsselmans, drukker-uitgever, Zundert (Holl.).

LEDEN :

J. Appelian, Dorp, 35.
 Louis Bervoets, Van den Houte's lei, 3, Deurne.
 Corn. Boden, Westdoorn.

Frans Boden, Westdoorn.
 Jan Boden, Westdoorn.
 Louis Boden, Westdoorn.
 L. Boden, Westdoorn.
 Ben. Braekman, ontvanger belastingen, Wetteren.
 C. Braspenning-Herrygers, Steenweg Achterbroeck.
 Jan Brat, Julius De Geyterstraat, 139, Antwerpen.
 E. H. Kanunnik Broeckx, pastoor-deken, Contich.
 Ed. De Vrin, Edelinckstraat, 24, Antwerpen.
 P. Dupont, Verbondstraat, 31, Antwerpen.
 Corn. Elst, Van Vaerenbergstraat 6, Berchem.
 Adr. Francken, Baan.
 Jan Freyters, Handelslei.
 Felix Goris, Dorp, 65.
 Jul. Hens, Dorp, 49.
 Louis Hens, provinciaal raadslid, Pulderbosch.
 Jan Hertoghs, Handelslei.
 Alf. Herrygers, Kruisweg, 103.
 Jan Herrygers, Paal, 190.
 J. Hofmans, Bestuurder der Melkerij.
 E. H. Kanunnik Jansen, O. P. archivaris der stad Turnhout.
 C. Kerremans, Handelslei, 60.
 C. Kockx, Polderstraat, 192.
 A. Leenaerts, Walenstraat, 44, Antwerpen.
 Jan Leenaerts, Eikestraat, 9, Berchem.
 Louis Luyckx, Beersgat, 99.
 G. Meeusen, gemeentebeambte, Esschen.
 M. Meylaerts, Posteryhof, Gooreind.
 Aug. Oerlemans, Dorp, 110.
 Fr. Oerlemans, Dorp, 110.
 Frans Paelinckx, Steenweg Nieuwmoer.
 Flor. Peeters, leeraar M. O. Breda (Holl.).
 Frans Peeters, onderwijzer, Esschen.
 Jan Peeters, hovenier, Calmpthout.
 K. Peeters, Dorp, 82.
 Maria Peeters, Bestuurster Naad- en Snijschool.
 Flor. Pellaers, bediende, Hove.
 J. Roelen, Baan, 94.
 L. Schrijvers, provinciaal raadslid, Gooreind.
 E. H. L. Soons, Onderpastoor, Santhoven.
 Alfons Staepels, Kruisweg.
 Jozef Staepels, Dorp.
 P. Van den Broeck, Molenstraat, 112.
 M. Van den Keybus, Westdoorn.
 Alf. Van der Jonckheyd, Dorp, 69.
 Clem. Vandoninck, onderwijzer, Meerhout-Gestel.
 Fernand Van Gelder, Edw. Pecherstraat, 22, Antwerpen.
 H. Van Genechten, Poyel 36, Gheel.
 Em. Van Hoydonck, Polderstraat, 200.
 Louis Van Looveren, Baan, 95.
 Jozef Van Oevelen, Achterbroeck.
 Jozef Verellen, bediende, Dorp, 21.
 Corn. Vermeiren, Kl. Biest.
 Jan Verstraelen-Cox, Dorp.
 Al. Vervoort, Mutsaertstraat, 38, Antwerpen.
 Const. Vervoort, postontvanger.
 Karel Vervoort, bediende.
 Alf. Weygers, Handelslei.
 Alf. Wouters, notaris, Merxplas.